

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Govor Benedikta Staya
In funere Friderici Augusti III., Poloniae regis (1764)

Studentica: Marina Breški

Mentorica: dr. sc. Irena Bratičević

Zagreb, travanj 2015.

Sadržaj

Uvod.....	3
1. O životu i književnom stvaralaštvu Benedikta Staya	4
1.1. Životopis	4
1.2. Književno stvaralaštvo	7
1.2.1. O djelima	7
1.2.2. Popis djela	10
2. Povijesni kontekst.....	11
2.1. Fridrik August III.	11
2.2. Situacija u Poljskoj	12
2.3. Situacija u Saskoj.....	15
2.4. Pape za života Benedikta Staya	17
3. Govor <i>In funere Friderici Augusti III., Poloniae regis</i>	19
3.1. Sadržaj govora	20
3.2. Interpretacija govora.....	26
4. Književni opus Benedikta Staya u nastavnoj praksi latinskog jezika	32
Zaključak.....	33
Literatura	34
PRILOG: Prijepis govora	36

Uvod

Dubrovnik je u 18. stoljeću dao nekoliko novih imena značajnih hrvatskih književnika na latinskom jeziku. Tu su Ruđer Bošković, Benedikt Stay, Rajmund Kunić, Brno Džamanjić, Džono Rastić i drugi. Neki su od njih stekli svjetsku slavu, a među njima ne zaostaje ni Benedikt Stay. O tom *Lukreciju 18. stoljeća*, kako je bio prozvan zahvaljujući svojim pozamašnim filozofskim epovima, bit će više riječi u ovome radu.

Bogat Stayev životopis pokazat će njegovu svestranost i odličnost ne samo u filozofskim epovima, već i na više područja. To dokazuje i njegov govor *In funere Friderici Augusti III., Poloniae regis*, koji je tema ovoga rada.

Rad je pokušaj povezivanja sadržajnih i stilističkih osobitosti govora s povijesnim okolnostima njegovog nastanka kroz biografiju Benedikta Staya, biografske podatke o poljskom kralju Fridriku Augustu III. u čiju je čast održan ovaj govor, stanje na prostorima na kojima je vladao te činjenice o papi pred kojim je govor održan. Težnja je rada doprinijeti smještaju Benedikta Staya i njegovog govora u književno-povijesni kontekst. Rad je stoga koncipiran u četiri dijela. Polazna je točka životopis Benedikta Staya, njegovo djelovanje i književno stvaralaštvo. Drugi nas dio upoznaje s povijesno-kulturnim okolnostima nastanka govora kako bismo lakše razumjeli sam govor i smjestili ga u povijesni trenutak. Nakon toga slijedi treći dio, odnosno opći podaci o izvoru iz kojeg je govor preuzet te njegov sadržaj i interpretacija. U posljednjem, četvrtom dijelu rada slijedi nekoliko ideja o smještanju ovog hrvatskog latinista u nastavni korpus.

Polazište samoga rada govor je koji je prepisan iz digitaliziranih fotografija izdanja koje se nalazi u Arhivu Male braće u Dubrovniku. Na kraju rada priložen je prijepis govora u kojem su osuvremenjeni pisanje velikog i malog slova te interpunkcijski znakovi.

1. O životu i književnom stvaralaštvu Benedikta Staya

1.1. Životopis

Benedikt Stay (lat. Stay, Benedictus; arkadsko ime Aretas Epidaurensis¹) rodio se u Dubrovniku 26. X. 1714., a umro u Rimu 25. II. 1801. godine. Bio je svećenik, diplomat, epičar i govornik. Roditelji su mu bili Petar Frano Stay i Ana Vlajki. Školovao se na *Collegium Ragusinum*, isusovačkom učilištu, te odabrao svećenički poziv.² Zauzimao je ugledno mjesto u književno-kulturnom krugu koji se tridesetih godina 18. stoljeća okupljao oko Marina Sorkočevića³. Učeno je društvo predstavljalo svojevrsni nastavak *Akademije ispraznih*⁴ koja je osnovana između 1690. i 1695. godine u Dubrovniku, a društvo se okupljalo u kući spomenutog Marina, člana te Akademije u vrijeme kad je ona djelovala.⁵ Osim Benedikta i Marina (pravnik i filozofa), u tom su se krugu okupljali i Tomo Bassegli (odvjetnik, latinski pjesnik i matematičar), Sabo Džamanjić (grecist i pjesnik), Antun Sorkočević (pravnik i književnik), Frano Ranjina (latinski pjesnik, govornik i državnik), Matija Bratis (liječnik i književnik) i Benediktov brat Kristo.⁶ Benedikt Stay se u tom krugu predstavio epom na latinskom jeziku o

¹ *Aretas Epidaurensis* – Stayerovo arkadsko ime kao člana talijanske akademije *Arkadija* (tal. *Accademia degli Arcadi* ili lat. *Academia Arcadia*), osnovane u Rimu 1690., koja se bavila obnavljanjem i unapređivanjem književnog ukusa. Svojim utjecajem i mrežom ograna diljem Italije određivala je i u XVIII. st. književni ukus, njegujući tradiciju pastoralnog pjesništva, ali i prihvaćajući klasicističke ideje. Održala se do danas pod imenom *Arcadia Accademia Letteraria Italiana*. Usp. Mihaljević, Nikica, *Akademije u: Hrvatska književna enciklopedija I (A – Gl)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 8.

² Usp. Martinović, Ivica, *Benedikt Stay u: Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000: 666.

³ Marin Sorkočević ili tal. Sorgo (1692. – 1761.), uz njegovo se ime na pojedinim mjestima pojavljuje i očevo: Orsat / Orsatov. Bio je pravnik i filozof, član nekadašnje akademije *Ispraznih*, a što se tiče književnog stvaralaštva, Deanović navodi kako je Marin na šaljivom programu prigodom poklada 1723. godine održao jedan šaljiv govor (usp. Deanović, Mirko, *Održi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 250*, Zagreb, 1935: 115). U njegovoj su se kući u večernjim satima 30-ih godina XVIII. stoljeća okupljali dubrovački intelektualci (usp. Deanović, Mirko, *Održi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 248*, Zagreb, 1933: 15).

⁴ Akademija *ispraznih / ispraznijeh* (lat. *Academia Otiosorum Eruditorum*, tal. *Accademia degli Oziosi Eruditi*) osnovana je između 1690. i 1695. po uzoru na rimsku *Arkadiju*. Osnovana je radi njegovanja jezika (latinskog, hrvatskog i talijanskog), književnog ukusa, društvenog života i urbanizma Dubrovnika. U uspjesima akademije izdvaja se inicijativa Đ. Matijaševića oko izrade latinsko-talijansko-hrvatskoga rječnika (usp. Mihaljević, Nikica, *Akademije u: Hrvatska književna enciklopedija I (A – Gl)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 8).

⁵ Usp. Deanović, Mirko, *Održi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 250*, Zagreb, 1935: 15.

⁶ Usp. Šrepeš, Milivoj, *Stay prema Lukreciju u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 124*,

Alessandru Farneseu. U Dubrovniku je do 1738. godine, prije navršene dvadeset i četvrte godine, ispjevao svoj drugi latinski ep *Šest knjiga filozofije u stihovima (Philosophiae versibus traditae libri VI)* o Descartesovoj prirodnoj filozofiji i etici i objavio ga 1744. prigodom stote obljetnice Descartesova djela *Principia philosophiae*.⁷ Nakon tog se epa pročulo o njemu te je pozvan u Rim, no troškovi puta, a potom boravka u Rimu, sprječavali su ga u tome neko vrijeme. Osobito se u traženju najpovoljnijeg rješenja trudio Ruđer Bošković i dopisivao se sa Stayem o mogućnostima smještaja i pronalasku posla u Rimu.⁸ Stay konačno odlazi u Rim 1746. i postaje učiteljem sinu vojvode Caserta-Gaetani.⁹ U Rimu studira filozofiju, matematiku i teologiju i zareduje se. Svoj drugi ep od 10 249 heksametara proširuje s 980 novih stihova. Zahvaljujući uspjehu tog epa, olakšan mu je pristup u najviše kulturne i crkvene krugove Rima. Nekoliko godina kasnije, 1753., uz podršku Ruđera Boškovića imenovan je prepozitom¹⁰ Kaptola sv. Jeronima u Rimu.¹¹ Kardinal Silvije Valenti Gonzaga, državni tajnik pape Benedikta XIV. (papa 1740. – 1758.) doveo ga je na mjesto profesora retorike na papinskom sveučilištu *La Sapienza (professor eloquentiae in archigymnasio Romano)*.¹²

Nakon Descartesove filozofije, Benedikt Stay je u Rimu napisao svoj treći ep *Deset knjiga novije filozofije u stihovima (Philosophiae recentioris versibus traditae libri X)*. Za vrijeme pontifikata pape Klementa XIII. (1758. – 1769.) bio je tajnik za latinsku prepisku (*ab intimo Pontificio cubiculo et ab epistolis Latinis*), a za pontifikata pape Klementa XIV. (1769. – 1774.) unaprijeđen je u tajnika za dopisivanje s vladarima (*ab*

Zagreb, 1895: 189 – 190. Kod Deanovića pogrešno stoji Marko Bassegli umjesto Tomo Bassegli (usp. Deanović, Mirko, *Odrazi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana u: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 248*, Zagreb, 1933: 15.), što možemo ustvrditi usporedbom biografija Marka Basseglia (Marko Ivan-Tomin Bassegli 1707. – 1746., latinist, matematičar, poklisar) i njegova oca Tome Basseglia (Ivan-Toma Markov Bassegli oko 1670. – 1740., ratnik, poklisar) u Vekarić, Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika, Svezak 4: Odabrane biografije (A – D)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013: 77 – 80.

⁷ Usp. Martinović, Ivica, *Benedikt Stay u: Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000: 667.

⁸ Usp. Truhelka, Branimir, *Prvi uspjeh Bena Staya u: Književnik*, Hrvatski književni mjesečnik, knjiga prva, Broj 1-9, god. I. Zagreb, 1928: 329.

⁹ Usp. Martinović, Ivica, *Benedikt Stay u: Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000: 666.

¹⁰ Prepošt ili prepozit (lat. praepositus – predstojnik) osoba koja se nalazi na čelu katedralnog ili kolegijalnoga kaptola (u Katoličkoj crkvi). Izvor: <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50189> pristupljeno 22. I. 2015.

¹¹ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 143.

¹² Usp. Truhelka, Branimir, *Prvi uspjeh Bena Staya u: Književnik*, Hrvatski književni mjesečnik, knjiga prva, Broj 1-9, god. I. Zagreb, 1928: 322.

epistolis ad Principes).¹³ Izvršavao je i funkcije kanonika bazilike S. Maria Maggiore, kućnog premeta¹⁴, savjetnika Kongregacije za nauk vjere, službenog agenta¹⁵ Dubrovačke Republike, posrednika u diplomatskom dopisivanju između dubrovačkog Senata i Ruđera Boškovića. Kada je 1773. godine ukinut isusovački red, zauzeo se za nastavak rada dubrovačkog učilišta i posredovao pri dolasku pijarista u Dubrovnik.¹⁶

Mnogi su hrvatski i europski pisci iznimno cijenili Benedikta Staya, a o tome svjedoče i brojni njihovi spisi i stihovi koje su napisali o njemu ili mu ih posvetili. Stay je, zahvaljujući svojoj umješnosti prikazanoj u didaktičkim epovima nastalima do 1752., od Rima do Londona slovio za *Lukrecija 18. stoljeća*. Naime, kompozicijom, leksikom i topikom Stayev ep otvoreno nasljeđuje Lukrecijev ep *De rerum natura*. Osim toga, Stayeva invocacija Mudrosti odgovara Lukrecijevoj invocaciji Venere, dok je Descartes pandan Lukrecijevu Epikuru. Osim s Lukrecijevim epom, njegov se ep uspoređivao i s latinskim epom *Anti-Lucretius* kardinala Melchiora de Polignaca¹⁷, postumno objavljenim 1747. godine. Anoniman autor u *Journal de Trévoux* iz prosinca 1747. navodi da Stay slijedi isključivo Lukrecija, a da je Polignacov stilski repertoar širi i da je manje poetičan od Polignaca jer najčešće bira registar učitelja koji se obraća učenicima.¹⁸ Od hrvatskih latinista Stayu su posvetili nekoliko latinskih stihova Rajmund Kunić, Bernard Džamanjić i Đuro Hidža. Spomena vrijedna je i elegija Urbana Appendinija koja govori o smrti Benedikta Staya i o žalosti u Dubrovniku zbog njegove smrti.¹⁹

¹³ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 143. U prikazu Vladimira Vratovića *Benedikt Stay* u knjizi *Hrvatski latinisti* stoji krivi navod da je papa Benedikt XIV. postavio Benedikta Staya 1769. za tajnika „Brevium ad princeps“. Benedikt XIV. umro je 1758. Godine. Usp. *Hrvatski latinisti*, sv. II, Pisci 17 - 19. stoljeća, Matica hrvatska Zora, Zagreb, 1970: 351.

¹⁴ Prelat je dostojanstvenik koji ima vlastitu jurisdikciju (u Katoličkoj crkvi).

Izvor <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50128> pristupljeno 22. I. 2015.

¹⁵ Agent (tal. *agente*), zastupnik ili posrednik u poslovima: osiguranja, prometa, burze, bankarstva, uvoza, izvoza, diplomacije, policije i dr. Izvor <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=774> pristupljeno 22. I. 2015.

¹⁶ Usp. Martinović, Ivica, *Benedikt Stay* u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000: 667. Pijaristi su katolički red za odgoj i izobrazbu mladeži (lat. *Ordo clericorum regularium pauperum Matris Dei scholarum piarum*).

Izvor <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48189> pristupljeno 22. I. 2015.

¹⁷ Melchior de Polignac (11. X. 1661. – 20. XI. 1741.) bio je francuski kardinal, diplomat i književnik.

Izvor <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49162> pristupljeno 23. I. 2015.

¹⁸ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 144.

¹⁹ Usp. Šrepeć, Milivoj, *Stay prema Lukreciju* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 124*, Zagreb, 1895: 197 – 198.

1.2. Književno stvaralaštvo

Benedikt Stay poznat je po svojim didaktičkim epovima, no osim epova, sastavio je nekoliko govora i pjesama. Jedan od njegovih govora tema je ovoga rada.

1.2.1. O djelima

Stayevo je prvo djelo ep na latinskom jeziku o ratovanju Alessandra Farnesea²⁰, vojvode od Parme, u Nizozemskoj za Osamdesetogodišnjeg rata. Ep nije sačuvan, no pretpostavlja se da je sadržavao najmanje šest pjevanja. U njemu se Stay dokazao u pjesničkom oblikovanju prirodoslovne teme ugrađivši u njega epizodu o uzrocima plime i oseke koju je izrecitirao pred ranije spomenutim društvom koje se okupljalo u kući Marina Sorkočevića.²¹ Šrepel navodi kako je okupljeno društvo, čuvši taj Stayev isječak, bilo oduševljeno ljepotom sloga, klasičnom ozbiljnošću izraza i uzvišenošću misli te su ga odmah stali nagovarati da se prihvati još većeg i zahtjevnijeg pjesničkog pothvata.²²

Uz ohrabrenje i podršku spomenutih dubrovačkih intelektualaca nastalo je drugo Stayevo djelo *Šest knjiga filozofije u stihovima (Philosophiae versibus traditae libri VI)*. Riječ je o didaktičkom epu s nešto više od 11 000 latinskih heksametara komponiranih u šest pjevanja. U epu se obrađuje Descartesova²³ prirodna filozofija, a posvećen je kardinalu Valentiju (1690. – 1756.). Uvodnu je poslanicu o didaktičkoj poeziji (*Ad Benedictum fratrem epistula*) napisao Benediktov brat Kristo²⁴. Za svako pjevanje sastavljen je i detaljan prozni sažetak. Neven Jovanović u svom prikazu o Benediktu Stayu navodi kako prvo pjevanje Stay započinje invokacijom Mudrosti i pohvalom

²⁰ Alessandro Farnese bio je talijanski vojskovođa i državnik (1545. –1592.), diplomat na dvoru svoga ujaka, španjolskog vladara Filipa II. Borio se za španjolsku krunu 1571. u bitci kraj Lepanta. U Nizozemskom je ustanku vojnim i diplomatskim mjerama osigurao španjolsku vlast na katoličkom Jugu. Bio je i nizozemski regent (1578. – 1592.), a od 1586. vojvoda od Parme.

Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19021> pristupljeno 27. I. 2015.

²¹ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 143.

²² Usp. Šrepel, Milivoj, *Stay prema Lukreciju* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 124*, Zagreb, 1895: 190.

²³ Descartes René, latinizirano Renatus Cartesius (31. III. 1596. – 11. II. 1650.), francuski filozof i učenjak, utemeljitelj racionalizma u filozofiji i teoriji znanosti (djela *Rasprava o metodi*, *Princip filozofije*), zasnovao analitičku geometriju (*Geometrija*). Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14710> pristupljeno 27. I. 2015.

²⁴ Kristo Stay (1719. – 1777.), latinski književni kritičar i estetičar. Mlađi brat Benedikta Staya.

učenog kruga (lat. *docta cohors*), društva koje se okupljalo u kući Marina Sorkočevića, a potom nastavlja s prikazom polazišta Descartesova sustava, načela sumnje i kriterija istine, dokaza postojanja Boga i svijeta.²⁵ Bavi se pitanjima volje i slobode, duše, duha i tijela i opisuje stanje prije i poslije istočnoga grijeha. Zatim u drugom pjevanju obrađuje teoriju tijela, odnos prostora i tvari, djeljivost materije i gibanja, daje opis svemira i Kopernikova sustava. Pohvale Francuske i Descartesa nalaze se na početku trećeg pjevanja u kojem izlaže nastanak svemira iz prapočela, sile gravitacije, magnetizma i elektriciteta te osjete topline i hladnoće, tvrdoće, vlažnosti i prozirnosti. Na kraju pjevanja slijedi jedna digresija o protuprirodnosti kopanja metala i osuda ljudske pohlepe. Na početku se četvrtog pjevanja prema tradiciji antičke epike nalazi *proemij u sredini*, zatim slijede opisi vode, zraka i vatre kao prirodnih fenomena i na kraju opis velikog potresa u Dubrovniku 1667. Ta je epizoda o *velikoj trešnji*²⁶ uvrštena u pjesnički zbornik akademije *degli Arcadi*, a u 19. st. doživjela je prepjeve na talijanski, njemački i hrvatski. Jovanović dalje navodi kako je u sljedećem, petom pjevanju Stay prikazao fiziologiju čovjeka, a u šestom je pisao o moralu i vrlini, o Bogu kao svrsi života i najvišem dobru i završio s pohvalom svojih roditelja.²⁷

Treće je Stayevo djelo *Deset knjiga novije filozofije u stihovima (Philosophiae recentioris versibus traditae libri decem)*, također didaktički ep od 24 227 heksametara, a prikazuje prirodnu filozofiju Isaaca Newtona²⁸ i Ruđera Boškovića²⁹. I taj je ep kao i onaj o Descartesovoj filozofiji posvećen kardinalu Valentiju, a Benediktov brat Kristo napisao je uvodnu poslanicu (*Ad Benedictum fratrem epistula*), dok je Bošković sastavio detaljne prozne sinopsise za svako pjevanje. Knjiga sadrži i Kristov književnoteoretski ogled *Dijalog o didaktičnome pjesništvu (Christophori Stay de poesi didascalica dialogus)*. U prva tri pjevanja Benedikt Stay prikazuje Newtonova uvjerenja

²⁵ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 143.

²⁶ Dubrovačka *velika trešnja* 1667. godine snažna je kataklizma koja je gotovo uništila Dubrovnik i bila prijelomnicom u njegovoj povijesti.

²⁷ Usp. Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012: 143-144.

²⁸ Isaac Newton (25. XII. 1642. – 20. III. 1717.), engleski fizičar, matematičar i astronom. Otkrio je zakon gravitacije, postavio temelje moderne fizike s tri zakona gibanja, u matematici otkrio infinitezimalni račun i uveo korpuskularnu teoriju svjetlosti.

Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43655> pristupljeno 28. II. 2015.

²⁹ Ruđer Bošković (18. V. 1711. – 13. II. 1787.), hrvatski fizičar, matematičar, astronom, filozof, diplomat, isusovac čija su djela utjecala na mijenjanje znanstvene slike svijeta. Njegov najveći doprinos nauci su teorije strukture tvari, sila i termodinamike (djela: *Teorija prirodne filozofije*, *O sunčevim pjegama*, *Elementi opće matematike*). Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8948> pristupljeno 28. II. 2015.

o duhu i tijelu, o općim svojstvima materije, pravilima prirodnih istraživanja, o vremenu, prostoru i gibanju, sili teži, diferencijalnom i integralnom računu, uređajima i strojevima povezanim s gravitacijom. U sljedeća tri pjevanja piše o astronomiji i djelovanju gravitacije na zemlji kritizirajući pritom Descartesa s Newtonovih stajališta. Od sedmog do devetog pjevanja obrađuje svjetlost, svjetlosne učinke i instrumente, te vatru i završava pjevanje s napetim opisom požara u šumi i gradu te nesretnom sudbinom Pompeja. Deseto, posljednje pjevanje govori o silama na razini čestica, a opisuje i Boškovićevu teoriju sila. Na samom se kraju epa nalazi molitva sveprisutnome Bogu.³⁰ Unutar epa nalaze se i pohvale Newtona, prva u četvrtoj knjizi zbog zakona opće gravitacije i doprinosa astronomiji, a druga u sedmoj knjizi zbog doprinosa optici.³¹

U prvom izdanju epa u tri sveska nalaze se i Boškovićeve bilješke, no njih je uspio napisati samo za prvih šest pjevanja. Riječ je o bilješkama i raspravama koje donose Boškovićeve vlastite ideje. Drugo izdanje epa je jednosveščano i ne sadrži Boškovićeve bilješke. Vrlo je zanimljiva ta Boškovićeva i Stayeva suradnja. Martinović navodi kako je Bošković u večernjim satima tijekom šest godina (1746. – 1752.) izlagao Newtonovu filozofiju objasnivši novitete i pridodavši vlastite ideje i znanstvene uspjehe. Stoga je taj njihov zajednički projekt jedinstven u europskim razmjerima, relevantan za hrvatsku književnu povijest, ali i za hrvatsku i europsku povijest znanosti.³²

Budući da je kroz tri desetljeća bio u službi i blizini trojice papa, Stay je imao priliku održati govore u nekim svečanim prigodama. Danas su nam poznata dva njegova tiskana govora: pogrebni govor u čast poljskog kralja Fridrika Augusta III., koji se obrađuje u ovome radu, te pogrebni govor u čast pape Klementa XIII. Starija literatura uz ova dva govora spominje još dva govora: govor o izboru novog pape Klementa XIV. i pohvalni govor pape Lava X³³. Ti nam govori danas nisu poznati. Izvori navode da je Stay svoje govore koji se odlikuju izvrsnim latinskim jezikom i retoričkim umijećem održao pred vatikanskim kolegijem.³⁴

³⁰ Ibid. 2012: 144.

³¹ Usp. Martinović, Ivica, *Hrvatska prirodnofilozofska baština 18. stoljeća*, Filozofska istraživanja, 1995: 14.

³² Ibid. 1995: 13.

³³ Benedikt Stay nije poznavao papu Lava X. koji je bio papa od 1513. do 1521. godine. Da je Stay održao više od dva govora koja su nam danas poznata zabilježili su Fabroni, Angelo, *Vitae Italarum doctrina excellentium qui saeculis XVII. et XVIII. floruerunt*, Volumen XIX., Lucca, 1804: 14, 23, 25; Šrepel, Milivoj, *Stay prema Lukreciju* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 124*, Zagreb, 1895: 193; Vratović, Vladimir, *Benedikt Stay* u: *Hrvatski latinisti*, sv. II, Pisci 17 - 19. stoljeća, Matica hrvatska Zora, Zagreb, 1970: 352.

³⁴ Usp. Martinović, Ivica, *Benedikt Stay* u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000: 667.

Benedikt Stay, kako je ranije već spomenuto, bio je član talijanske akademije Arkadija, a njegovo je arkadsko ime bilo *Aretas Epidaurensis*. Tako se u arkadskim publikacijama nalaze i pojedina Stayeva pjesnička ostvarenja. U drugom arkadskom zborniku (1756.) nalazi se fragment iz njegovog filozofskog epa, odnosno već ranije spomenuta epizoda o dubrovačkoj *velikoj trešnji* iz 1667. godine. U trećem arkadskom zborniku (1768.) nalaze se dvije ode, o papi Benediktu XIV. te o hrvatsko-ugarskoj kraljici i rimsko-njemačkoj carici Mariji Tereziji.³⁵

1.2.2. Popis djela

Philosophiae a Benedicto Stay Ragusino versibus traditae libri VI, Venecija, 1744. (II. prošireno izdanje, Rim, 1747.; III. izdanje (identično s II.), Venecija, 1749.)

Philosophiae recentioris a Benedicto Stay versibus traditae libri X cum adnotationibus, et supplementis p. Rogerii Josephi Boscovich, I-III, Rim 1755. – 1792. (Tom I: 1755., Tom II: 1760., tom III: 1792.)

Fragment o *Velikoj trešnji* iz epa *Šest knjiga filozofije u stihovima (Excerptus quaedam ex ejus Poemate Philosophico)*, u: *Arcadum carmina: Pars altera*, Rim, 1756;

Ode *Aetae Epidaurii* (incipit: *Post rupta crebro nubila fulgure*), *Pro Restituta Valetudine Benedicto XIV P. O. M.*, u: *Arcadum Carmina*, Romae, 1757.

De restituta valetudine Benedicti XIV. P. M. Ode; De imperatrice Maria Theresia Hungariae et Boemiae Regina, easque in literas amore Ode u: *Arcadum carmina: Pars tertia*, Rim, 1768;

Ad Clementem XIII. Pontificem Maximum in funere Friderici Augusti III. Poloniae Regis oratio habita in Quirinali sacello a Benedicto Stay ab intimo Pontificio cubiculo et ab epistolis Latinis, s posvetom papi Klementu XIII, Rim, 1764;

Oratio in funere Clementis XIII. Pontificis Maximi habita in Basilica Vaticana XVI. Cal. Mart. MDCCLXIX. ad Sacrum Eminentissimorum Cardinalium Collegium. Rim, 1769.

³⁵ Stanojević, Predrag, *Kraj književnosti starog Dubrovnika*, Narodna knjiga, Beograd, 2002: 20 – 21, 38 – 39.

2. Povijesni kontekst

Govor koji je tema ovoga rada Benedikt Stay održao je u Rimu 1764. godine pred vatikanskim kolegijem i papom Klementom XIII. u čast poljskome kralju Fridriku Augustu III., nekoliko mjeseci nakon njegove smrti. Kako bismo lakše razumjeli povijesne i društvene okolnosti tog događaja, u sljedećim će odlomcima biti iznesene činjenice o životu poljskog kralja, stanju u zemljama u kojima je vladao i o papama koji su se izmijenili za života Benedikta Staya.

2.1. Fridrik August III.

Fridrik August III., poljski kralj, odnosno Fridrik August II. (njem. Friedrich August II.), saski izborni knez, rodio se 17. X. 1696. g. u Dresdenu i u istome gradu umro 5. X. 1733. g. Bio je jedini zakoniti sin saskog izbornog kneza Fridrika Augusta I. (1670. – 1733.) iz saske dinastije Wettin, odnosno poljskog kralja pod imenom August II. Jaki i Kristine Eberhardine Brandenburg-Bayreuth (1671. – 1727.).³⁶ Njegov je otac, Fridrik August I., obećao papi Klementu XI. da će njegov sin prijeći na katoličku vjeru.³⁷ Njima je to bilo u interesu zbog kandidature za poljsku krunu budući da je Saska bila protestantska zemlja, a Poljska je bila katolička. Za obrazovanje Augusta III. bili su zaduženi svećenici, a u obrazovne svrhe bilo je organizirano i putovanje kroz Italiju. Tako je kršćanstvo najprije prihvatio neslužbeno 1712. g. u Bologni, a službeno pet godina kasnije u Beču. Prelazak na kršćanstvo ujedno je bila olakotna okolnost za sklapanje braka pa se 1719. g. oženio austrijskom nadvojvotkinjom Marijom Josipom, kćeri Josipa I., cara Svetog Rimskog Carstva, što mu je trebalo omogućiti lakši izbor u Poljskoj i stvoriti šansu za carsku krunu³⁸. Nadao se da će u slučaju izumiranja dinastije Habsburg, dinastija Wettin dobiti pravo na austrijsko prijestolje. No, car Karlo VI., stric Marije Josipe i nasljednik njezinog oca, izdao je godine 1713. *Pragmatičku sankciju*

³⁶ Usp. http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,August_III_Sas pristupljeno 3. II. 2015.

³⁷ Usp. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz56988.html> pristupljeno 5. II. 2015.

³⁸ Ibid.

kojom je svojoj kćeri Mariji Tereziji dao jača nasljedna prava od prava Marije Josipe i njezine mlađe sestre Marije Amalije.³⁹

August III. i Marija Josipa imali su 14-ero djece: Fridrika Augusta (1720. – 1721.); Josipa Augusta (1721. – 1728.); Fridrika Kristijana (1722. – 1763.) – saskog izbornog kneza 1763. g.; Mariju Amaliju (1724. – 1760.) – ženu kralja Napulja, Sicilije i Hispanije Karla III. Burbona; Mariju Margaretu (1727. – 1734.); Mariju Anu (1728. – 1797.) – ženu izbornog kneza Bavorske Maksimilijana III. Josipa Wittelsbacha; Franju Ksavera (1730. – 1806.) – regenta Saske 1763. – 1768.; Mariju Josipu (1731. – 1767.) – delfinu Francuske, ženu Luja Ferdinanda Burbona; Karla Kristijana (1733. – 1796.) – princa Kurlandije i Semigalije 1759. – 1763.; Mariju Kristinu (1735. – 1782.); Mariju Elizabetu (1736. – 1818.), Alberta Kazimira (1738. – 1822.) – princa Tešina 1766. – 1822., namjesnika Nizozemske 1781. – 1787.; Klementa Vjenceslava (1739. – 1812.) – nadbiskupa Trieria 1768. – 1803.; Mariju Kunigundu (1740 – 1826.).⁴⁰

Nakon smrti svoga oca, August III. borio se za poljsku krunu (Rat za poljsku baštinu 1733. – 1735.). Vladao je Poljskom od 1733. do smrti 1763. g. pod imenom August III, na latinskom *Augustus III, Dei Gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kijoviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae, Czerniechoviae, nec non hereditarius dux Saxoniae princeps et elector*⁴¹.

2.2. Situacija u Poljskoj

Poljska je zajedno s Litvom činila Poljsko-Litvansku Uniju još od sporazuma u Krewu 1358. godine, koji je nastao ženidbom Jagela, kneza Velike Kneževine Litve, s Jadvigom Ugarskom, tada još maloljetnom kraljicom Poljske.⁴² Bila je to jedna od najprostranijih država Europe, koja se pružala području od 1,1 milijuna km². Osim Poljaka i Litvanaca, prostore Unije naseljavali su još i Nijemci, Ukrajinici, Rusini,

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Usp. http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,August_III_Sas pristupljeno 6. II. 2015.

⁴¹ August III. milošću Božjom kralj Poljske, veliki vojvoda Litve, Rutenije, Pruske, Mazovije, Samogitije, Kijeva, Volinja, Podolije, Podlaska, Livonije, Smolenska, Severije, Černigova, a također nasljedni vođa Saske i izborni knez.

⁴² Usp. Agičić, Damir: *Podijeljena Poljska 1772.-1918.*, Srednja Europa, Zagreb, 2004: 7.

Židovi, Tatari i Armenci. Vodili su mnoge ratove sa susjednim zemljama koje su se osjećale ugrožene i bojale jačanja Unije. Ratovali su s Državom Njemačkog Križarskog Reda, Ruskim i Osmanskim Carstvom, Ugarskom i Češkom, Tatarima, Švedima, Prusima i Kozacima. Poljskom su vladali vladari iz raznih europskih kraljevskih i domaćih kneževskih kuća, a ulazili su i u personalne unije te u vojne i političke saveze s drugim državama.⁴³

Kad su tijekom 18. stoljeća na prijestolju Unije bili vladari iz saske dinastije Wettin, Unija je sve više slabjela. U njihove unutarnje poslove sve su se više miješale Rusija, Pruska i Austrija pa je tako 1717. g. tzv. *nijemi sejm* pod ruskim pritiskom morao prihvatiti smanjenje poljske armije na 24.000 vojnika. Tri godine kasnije Unija se našla u još težem položaju, a suverenitet poljskog kralja bio je još više ograničen pošto su pruski kralj Fridrik I. i ruski car Petar Veliki sklopili sporazum u Potsdamu kojim su se obvezali brinuti o *plemićkim slobodama*, a naročito o *liberum veto*, slobodnom izboru vladara i o vjerskim slobodama u Uniji. Rusija, Austrija i Pruska pod vodstvom Karla Löwenwolda sklopile su 1732. godine sporazum *tri crna orla* i obvezale se na zajedničku vojnu akciju sprječavanja dolaska francuskog kandidata Stanisława Leszczyńskog ili saskog kneza izbornika na poljski tron. Ipak, smrt Augusta II. Jakog zaustavila je daljnji razvoj toga.⁴⁴

Usporedno s lošijom političkom situacijom u Poljsko-Litavskoj Uniji tijekom 18. stoljeća, u sve lošijem stanju bili su i gospodarstvo i društveni odnosi. Bile su nužne temeljite reforme cjelokupnog sustava. Formirale su se dvije političke grupacije – konzervativna, hetmanska stranka, kojoj su na čelu bili Franjo Salezy Potocki i Jan Klemens Branicki te tzv. *familija* na čelu s kneževima Czartoryskim.⁴⁵ Konzervativna stranka zalagala se za zadržavanje postojećeg političkog i društvenog ustroja uz oslanjanje na Francusku i Austriju kako bi se na neki način zaštitili od Rusije, dok je *familija* bila za reformu i jačanje sejma, za ukidanje *liberum veto*, uspostavu centralne vlasti i blagajne uz Rusiju kao oslonac u vanjskoj politici.

No, Augustu III., nakon smrti njegovog oca 1733., nije bilo lako zasjesti na tron Poljsko-Litavske Unije. Veći dio poljskog plemstva podupirao je francusko-švedskog kandidata Stanislava Leszczyńskog na čiju su stranu stali i Teodor Potocki (primas i

⁴³ Ibid. 2004: 7.

⁴⁴ Ibid. 2004: 7.

⁴⁵ Usp. Tymowski, Michał, *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999: 71.

interrex) i Kazimir Czartoryski sa strankom *familija*.⁴⁶ August III., kako bi zadobio potporu Austrije za svoju kandidaturu, prihvatio je Pragmatičku sankciju Karla VI., a za potporu Rusije obvezao se carici Ani Ivanovoj da će se pridržavati načela političkog sustava Republike. Tako je 13. rujna 1733. poljsko plemstvo izabralo Stanislava Leszczyńskog koji se uputio u Gdanjsk i tamo čekao francusku pomoć, dok je Francuska pokušavala iskoristiti situaciju te je pod izlikom obrane svog kandidata kod izbora za kralja započela rat s Austrijom zbog vlastitih interesa nad Rajnom i u Italiji. U Poljsku je tako poslala omanji dio vojske pod vodstvom Louisa Roberta Pléla, no protiv sasko-ruskih snaga nisu imali velike šanse. U međuvremenu je nekolicina Augustovih pristaša okupila dio poljskog plemstva i uz rusku potporu odabrala Augusta za kralja i tako je 17. siječnja 1734. održana krunidba, a ostali senatori bili su prisiljeni priznati ga za kralja. Većina pristaša Leszczyńskog nije to prihvatila nego je osnovala antisasku konfederaciju, no kako im Francuska nikada nije pošteno pomogla, i ta je konfederacija razbijena 1735. godine.⁴⁷ Iz svega toga Francuska je izašla bogatija za pokrajinu Lotaringiju koju su dobili zauzvrat za formalno odustajanje Leszczyńskog.

August III. brinuo se za ispravan rad državnog aparata i za produktivnost sejma⁴⁸. No samo je na prvom zasjedanju sejma za njegove vladavine došlo do uspješnih dogovora, kad je odlučeno da se pomiluje sudionike antisaske konfederacije. Budući da Augustu nije baš išla suradnja sa sejmom, pokušavao je uspješnije djelovati izvan sejma u suradnji s ministrom Henrikom Brühlom. Unutar države nije imao stranačku potporu, susjedne su se zemlje, Rusija, Austrija, a otada i sve snažnija Pruska, miješale u unutarnje poslove. Nakon neuspješnog pokušaja povećanja vojske u suradnji s Teodorom Potockim, pokušao je to isto kao i reformu državne blagajne sa Czartoryskima i Familijom. Pruska, Francuska i Potocki sprječavali su provođenje tih reformi pa su tako i sejmovi održani 1744. i 1746. bili bezuspješni.⁴⁹

August III. je i dalje pokušavao popraviti funkcioniranje zemlje. Dobro je funkcionirala komunikacija s Dresdenom (sjedištem Saske, s Jacekom Ogrodzkom na čelu dužnosnika), pošta je bila dostupna svima, moderniziran je činovnički kadar

⁴⁶ Usp. Topolski, Jerzy, *Historia Polski*, Wydawnictwo poznańskie, Poznań, 2003: 159.

⁴⁷ Ibid. 2003: 159.

⁴⁸ Sejm je najviši organ vlasti u Poljskoj, ustanovljen u XV. st. Danas je Sejm naziv donjega doma poljske Nacionalne skupštine, najvišega zakonodavnog i predstavničkoga tijela u državi.

Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55215> pristupljeno 6. II. 2015.

⁴⁹ Ibid. 2003: 160.

uvođenjem kameralističkih⁵⁰ osnova i tako reorganizirana uprava kraljevske blagajne. Došlo je do gospodarskog rasta, pogotovo u zapadnim dijelovima Poljske, razvoja i modernizacije Varšave, a najviše za boravka samog Augusta III. u tom gradu u koji se premjestio za vrijeme pruske okupacije Saske i osvajanja Dresdena 1756. i početka Sedmogodišnjeg rata (1756. – 1763.). Prije toga nije baš često i rado odlazio u Poljsku. U Varšavi je tada započet rad na kanalizaciji, organizirano čišćenje grada, gradile su se palače, popločivale ceste.

Varšava je postajala središte kulture i umjetnosti Unije u koju je August III. dovodio umjetnike, slikare (kao Marcella Bacciarellija i Bernarda Bellota zvanog Canaletto), arhitekta, obrtnike. Održavale su se opere, baleti i kraljevske predstave. Došlo je do pozitivnih promjena i u području obrazovanja, ideje prosvjetiteljstva bile su sve izraženije, a dokaz toga je i razvoj masonerije. Reformu prosvjete započeli su crkveni redovi teatinaca⁵¹ i pijarista. Stanislav Konarski osnovao je 1740. g. modernu školu za plemićku mladež *Collegium Nobilium*. Obnovljeni su kolegiji pijarista, a isusovci uvode izmjene pogotovo nakon dolaska školovanih francuskih isusovaca koji su 1762. bili protjerani iz Francuske.⁵² Biskup Józef Załuski otvorio je u Varšavi prvu javnu knjižnicu s 300.000 svezaka. Kada je 1763. godine umro August III. za poljskog kralja bio je izabran posljednji poljski kralj Stanisław August Poniatowski (1764. – 1795.). Naime, 1772. godine došlo je do 1. podjele Poljske između susjednih zemalja Pruske, Austrije i Rusije.⁵³

2.3. Situacija u Saskoj

Saska (njem. Sachsen) nastala je u drugoj polovici IX. stoljeća kao njemačko vojvodstvo dinastije Liudolfinga prilikom raspada Franačkoga Carstva i uspostave Istočnofranačkoga Kraljevstva. Do prve polovice XV. stoljeća prostirala se između Labe i Rajne, Harza i obala Sjevernoga mora, a zatim se do 1918. premjestila na područja

⁵⁰ Usp. <http://proleksis.lzmk.hr/29834/> pristupljeno 6. II. 2015.

⁵¹ Teatinci (lat. Ordo clericorum regularium vulgo Theatinorum; Red regularnih klerika, pučki zvanih teatinci), katolički red što su ga 1524. osnovali sv. Kajetan Tijenski i Giovanni Pietro Carafa (poslije papa Pavao IV.), ondašnji biskup grada Chietija (lat. Theate; odatle teatinci). Svrha reda bila je obnova klera, borba protiv protestantizma i skrb za bolesnike i ranjenike. Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60608> pristupljeno 11. II. 2015.

⁵² Usp. Topolski, Jerzy, *Historia Polski*, Wydawnictwo poznańskie, Poznań, 2003: 162.

⁵³ Usp. Tymowski, Michał, *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999: 72.

današnje središnje i jugoistočne Njemačke te se njezino područje uglavnom poklapa s današnjim saveznom zemljama Sachsen (Saska) i Sachsen-Anhalt.⁵⁴

Vojvodinom Saskom su 1432. zavladao markgrofovi od Meissena iz dinastije Wettin te su se od XV. st. sve zemlje ujedinjene pod vlašću te dinastije počele nazivati Saskom, dok se prvotna Saska raspala na mnogobrojne plemićke i gradske posjede.

Zanimljivo je i vezano uz temu ovoga rada kako je Fridrik August I., koji je u Saskoj provodio apsolutizam, prihvatio poljsku krunu 1697. pod imenom August II. Jaki.⁵⁵ Zbog tog se prihvaćanja upleo u Sjeverni rat (1700. – 1721.), u kojem su se u koaliciji s Danskom, Rusijom i Poljskom, a kasnije još i s Pruskom, Velikom Britanijom i Hannoverom borili protiv Švedske, odnosno radi slamanja švedske vojne i političke prevlasti. Švedani, koje je predvodio njihov kralj Karlo XII., nanizali su nekoliko uspjeha na početku rata, između ostalog, porazili su Sase 1701. u bitci kraj Rige, a 1702. zauzeli Varšavu te 1704. natjerali poljski Sejm da zbací kralja Augusta II. Jakog s poljskog prijestolja. Za kralja su progurali Karlova štićenika Stanisława Leszczyńskoga, a samog su Augusta II. Jakog prisilili 1706. da se odrekne poljske krune. Prekretnica u Sjevernom ratu bio je švedski neuspjeli pohod na Rusiju (1707. – 1709.), kada ih je porazio Petar I. Aleksejevič kraj Poltave (1709.). Slijedili su švedski porazi i gubitci teritorija sve do pregovora o miru 1716., koji su tek nakon smrti Karla XII. mirom u Stockholmu (1720.) uspješno završili.⁵⁶

Saska za vrijeme Fridrika Augusta II. doživljava politički i kulturni razvoj. No, potkraj njegove vladavine upletena je u šleske ratove⁵⁷ koji joj donose veliku štetu.⁵⁸ U Trećem šleskom ratu koji se naziva još i Sedmogodišnji rat (1756. – 1763.), Pruska je napala Sasku. Saski su se vojnici borili na strani Austrije, Rusije i Francuske protiv Pruske i Velike Britanije, a August se povukao u Varšavu i ostao tamo do završetka rata.⁵⁹ Saskom je privremeno upravljala Pruska i pojedini ministri. Friedrich II. zauzeo je Dresden 1760. godine. Nakon završetka rata (1763.) Šleska je pripala Pruskoj, a Saska se ponovno obnavljala, no više nije imala utjecaj na dodjeljivanje poljske krune.⁶⁰

⁵⁴ Usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54665> pristupljeno 6. II. 2015.

⁵⁵ Usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54665> pristupljeno 6. II. 2015.

⁵⁶ Usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56340> pristupljeno 7. II. 2015.

⁵⁷ Šleski ratovi: Prvi 1740. – 1742., Drugi 1744. – 1745. i Treći ili Sedmogodišnji rat 1756. – 1763.

⁵⁸ Usp. <http://instytuthistoryczny.pl/270-kalendarium/k0220-sasowie/august-iii-sas/778-august-iii-sas> pristupljeno 7. II. 2015.

⁵⁹ Usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55149> pristupljeno 7. II. 2015.

⁶⁰ Usp. [http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/August_III._\(Polen\).html](http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/August_III._(Polen).html) pristupljeno 7. II. 2015.

2.4. Pape za života Benedikta Staya

Za života Benedikta Staya izmijenilo se čak devet papa. Za vrijeme dugog pontifikata Klementa XI. (1700. – 1721.) značajna je jedino akcija protiv jansenističke hereze⁶¹. Zatim su pape bili Inocent XIII. (1721. – 1724.), Benedikt XIII. (1724. – 1730.) i Klement XII. (1730. – 1740.), koji je na samom početku pontifikata izgubio vid, zalagao se za osnivanje misija, osobito na Dalekom istoku, poticao svećenike na veće zanimanje za studij filozofije (zbog sve raširenijih zabluda koje su se pojavljivale u ono vrijeme), zabranio kršćanima pristupanje redovima masona.⁶² Klement XII. naslijedio je Benedikt XIV. (1740. – 1758.), mudar i sposoban papa koji je poduzeo reviziju svih ugovora koje je Sveta Stolica potpisala s raznim državama kako bi ih uskladio s dekretima Tridentskog koncila i osigurao što više slobode Crkvi, u raznim dokumentima precizirao je sakramente, osobito o svojstvu djelitelja sv. potvrde, o ispovjednoj tajni, krštenju židovske djece i miješanim brakovima. Podsjećao je da pastoralni rad obvezuje kler ne da kažnjava već da privodi duše k Bogu primjenom vlastite svetosti i uvjeravanjem kroz propovijedi.⁶³

Zatim je za papu izabran Carlo Rezzonico koji je uzeo ime Klement XIII. (1758. – 1769.), papa pred kojim je Stay održao govor koji se obrađuje u ovome radu i kome je taj govor posvetio. Klement XIII., lat. *Clemens PP. XIII.*, rodio se u Veneciji 1693. godine, a pontifikat je započeo 6. srpnja 1758. te bio papa do smrti 1769. Bio je 248. nasljednik apostola Petra. Za razliku od svog prethodnika koji je bio otvorena i iskrena osoba, za njega se kaže da je neprestano nešto tajno snovao. Za državnog tajnika izabrao je kardinala Torrigianija. Jacques Mercier navodi⁶⁴ kako je za Klementa XIII. i Torrigianija svaki ustupak značio slabost, svaka prilagodba društvenom razvoju izdaju. Klement XIII. osudio je djela *O duhu* Helvetiusa i *Émile* Jean-Jacquesa Rousseaua te tako izazvao protuklerikalnu i protuvjersku kampanju. Papini postupci pružali su protivnicima dobre prilike i za smanjenje crkvene vlasti pa je tako austrijski kancelar von Kaunitz-Rietberg uveo sistem prosvjetiteljsko-apsolutističke vladavine (nazvan jozefinizam, prema austrijskom caru Josipu II.) i stavio Crkvu u Austriji pod izravan

⁶¹ Četiri biskupa iz Galikanske crkve, La Broue iz Mirepoixa, Colbert iz Montepelliera, de Lange iz Boulognea i Soanen iz Seneza, kasnije nazvani *apelantima*, prosvjedovali su protiv papinske i protiv kraljevske vlasti 1713.; papa ih je osudio konstitucijom *Pastoralis Officii* 1718. godine. Usp. Mercier, Jacques, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001: 242.

⁶² Usp. Mercier, Jacques, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001: 242-243.

⁶³ Ibid. 2001: 244.

⁶⁴ Ibid. 2001: 245.

nadzor države, ukinuo kontemplativne redove, uveo u zakon građanski brak, a njegov su primjer slijedile i vlade drugih europskih država. Tijekom pontifikata papa se suočavao i s oštrim napadima bourbonskih vladara protiv isusovaca, s aferama i istjerivanjima isusovaca iz Portugala te s francuskim Ediktom ukidanja Družbe Isusove 1764. Isusovci su bili smatrani najjačim osloncem Crkve pa su iz tog razloga bili na udaru. Papa je pokušao popraviti stanje Bulom iz 1765. kojom je podržao isusovce i pohvalio njihov rad, no u tome nije uspio. Naime, isusovci su 1767. protjerani iz Španjolske, Napulja, Sicilije, Parme, Meksika, Perua, Čilea i Filipina.⁶⁵

Sljedeći papa Klement XIV. (1769. – 1774.) za svog relativno kratkog pontifikata nije uspio popraviti stanje. Bio je prisiljen raspustiti Družbu Isusovu 1773. godine. Pio VI. (1775. – 1799.) neuspješno se borio protiv jozefinizma (1782.) i febronijalizma⁶⁶ te osuđivao Emske punktacije⁶⁷ (1786.) i Civilni ustav klera⁶⁸ (1790.). Sklopio je Tolentinski ugovor (1797.) s Francuskom, koja je za Direktorija⁶⁹ zaposjela Papinsku Državu. Na zapovijed Direktorija bio je prognan iz Rima (1798.), a Kurija raspršena, dok su Vatikan i Rim bili opustošeni i opljačkani. Papa je znajući da ga čeka skora smrt, poručio kardinalima da održe konklave tamo gdje ih se najviše može okupiti.⁷⁰ Na konklavi u benediktinskom samostanu San Giorgio izabran je novi papa Pio VII. (1800. – 1823.) koji se našao u jednako teškoj situaciji kao i njegov prethodnik, od sukoba s Francuskom do progonstva.

⁶⁵ Ibid. 2001: 245 – 246.

⁶⁶ Febronijanizam je stvaranje nadnacionalnih crkvi bez papina primata.

⁶⁷ Emske punktacije (1786.) ograničile su vlast nuncija i težile većem osamostaljenju Katoličke crkve u Njemačkoj.

⁶⁸ Građanska konstitucija o svećenstvu odvojila je 1790. Crkvu u Francuskoj od Rima i priključila je francuskoj državi.

⁶⁹ Direktorij (franc. Directoire) najviše tijelo izvršne vlasti u Francuskoj od 1795. do 1799.

Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15354> pristupljeno 11. II. 2015.

⁷⁰ Usp. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48317> pristupljeno 11. II. 2015.

3. Govor *In funere Friderici Augusti III., Poloniae regis*

Ad Clementem XIII P. M. in funere Friderici Augusti III., Poloniae regis oratio posmrtni je govor koji je Benedikt Stay održao 1764. godine u čast poljskog kralja Fridrika Augusta III., u Rimu pred vatikanskim kolegijem i papom Klementom XIII. kao papin tajnik za latinsku prepisku (*habita in Quirinali sacello a Benedicto Stay ab intimo pontificio cubiculo et ab epistolis latinis*). Govor je tiskao Generoso Salomon 1764. godine u Rimu.

Jedan se tiskani primjerak ovog govora nalazi u Arhivu Male braće u Dubrovniku pod signaturom AMB 221 u zbirci tiskanih i rukopisnih govora od 316 stranica, veličine 22,5x18 cm, uvezanoj u polukoži. Sam sveščić sa Stayevim govorom prethodno se nalazio u privatnoj biblioteci dubrovačkog biskupa Antuna Jurića⁷¹ (na naslovnici zapis: *Ex libris Antonii Giuriceo Episcopi Ragusini 1834*). U kodeksu se uz taj govor nalaze još četiri tiskana govora, tri na početku i dva na svršetku te dvanaest rukopisnih govora u sredini. Svi su govori na latinskom, osim jednoga koji je na talijanskom jeziku. Stayev se govor nalazi na samom početku zbirke od 7. do 22. stranice. Prije samog govora u izdanju je tiskana i Stayeva kratka posveta papi Klementu XIII.

Nakon njegova govora slijede dva tiskana govora – govor Battiste Tolomea⁷² *In funere ... Nicolai Bona Ioannis filii, patritii ragusini, legati ad Bossinatum proregem, qui tandem catenatus occubuit* te govor Bernarda Zamanje *Oratio in funere Rogerii J. Boscovichii*.

Rukopisni su govori redom: govor Rajmunda Kunića *Clemente XIII. P. M. renunciato*; zatim jedini govor na talijanskom, koji je održao Giovanni Battista Manzi⁷³ *Orazione Sacro-Politica*, nadalje slijede dva govora Franje Marije Appendinija⁷⁴: *In funere Orsati Vladislai Gotii reipublicae ragusinae rectoris* te govor *In funere ... fr. Aloysii Spagnoletti*, zatim govor Rafa Radelje⁷⁵ *In adventu ... Dni Nicolai Bani*. Šesti po redu nalazi se govor Benediktova brata Krista Staya *In funere Ioannis Alleti*, zatim slijedi govor Arkandela Kalića⁷⁶ *In adventu ... D. Gregorii Lazzari OSB Congregationis*

⁷¹ Antun Jurić / Giuriceo s Krka, dubrovački biskup 1830. – 1842.

⁷² Giovanni Battista Tolomei (1653. – 1726.), isusovački teolog.

⁷³ Giovanni Battista Manzi (1737. – 1801.), talijanski književnik, isusovac.

⁷⁴ Franjo Marija Appendini (1768. – 1837.), talijanski i hrvatski povjesničar, književni povjesničar i jezikoslovac.

⁷⁵ Rafo Radelja (1769 – 1831.), dubrovački prepisivač i pjesnik latinskog i talijanskog jezičnog izraza.

⁷⁶ Arkandeo Kalić Callich (1739-1816), propovjednik i vjerski pisac.

Melitensis ad archiepiscopatus ragusini solium evecti, govor Marka Kordića⁷⁷ *In funere domini Gregorii Lazzari*, govor Antonija Stefana Morcellija⁷⁸ *Ad episcoporum orientalium Concilium pro Nestorio Constantinopolitano Episcopo Acacii Melitenorum Pontificis*, govor Leonarda Gaudija⁷⁹ *De Christi Domini Pedilavio*, još jedan govor Morcellija *In funere Dni N. Jesu Christi* te još jedan govor Rafa Radelje, *In adventu ... Fr. Aloysii Spagnoletti OM de Observ. ad archiep. rag. solium evecti*. Nakon rukopisnih govora u zbirci se nalaze još dva tiskana govora. Osim Stayevog govora o Augustu III., u toj se zbirci nalazi još jedan njegov govor o smrti pape Klementa XIII., *Oratio in funere Clementis XIII., pontificis maximi*. I na samom kraju zbirke nalazi se govor Konstantina Stanića⁸⁰ *De adventu S. Spiritus*.⁸¹

3.1. Sadržaj govora

Prije govora u izdanju nalazi se i Stayeva kratka posveta papi Klementu XIII. u kojoj govori kako je pokušao što bolje izvršiti zadatak koji mu je zadao.

Na samom početku govora, Stay se s velikim poštovanjem obraća papi Klementu XIII. s riječima *Presveti oče (Beatissime Pater)*. Hvali njegove sposobnosti i neporočnost ističući kako ne bi bio nikakav problem održati dobar govor o sjajnim Augustovim djelima i postignućima pred ljudima koji smatraju da se najveća slava sastoji u bogatstvu i moći (*esset apud eos habenda oratio, qui gloriam dignitate, opibus, potentia potissimum definiunt, 37*)⁸², no pred papom koji ima malo drugačiji pogled na svijet i na ono što je najvažnije u ovom zemaljskom životu, ne dakle materijalne stvari već kreposno življenje (*qui solidam, perfectamque gloriam virtute tantummodo contineri putas, 37*), treba govoriti o slavi koja se postiže ispravnim načinom života. No ni takav uvjet, Stayu ne predstavlja nikakav problem jer smatra da se o Augustu III. i na tom području može izreći i pohvaliti mnogo toga. Ipak, o tome se ne može govoriti a da se ne prizove bol zbog njegove smrti. Stay ističe kako riječi ovdje imaju dvostruku

⁷⁷ Marko Kordić – dubrovački svećenik.

⁷⁸ Antonio Stefano Morcelli (1737. – 1821.), talijanski književnik i epigrafist.

⁷⁹ Gaudio Leonardus – dubrovački svećenik.

⁸⁰ Konstantin Stanić (1757. – 1830.), prevoditelj, pisac, biskup Grkokatoličke biskupije od 1814. pa do smrti.

⁸¹ Opis rukopisa AMB 221 prema: Brlek, Mijo, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb, 1952: 218 – 220.

⁸² Kao referenca navodi se stranica prijepisa govora u ovome radu.

ulogu, jer iako najprije prizovu bol, nakon toga je svojom veličinom i značajem ublažuju i smiruju. Najvažnija se pohvala odnosi upravo na Augustovu pobožnost i vjeru (*pietatis ac religionis laus una potissimum effulserit, 37*) jer te mu kreposti donose ulaznicu za vječni život i zbog toga se treba radovati i čestitati mu, a ne žalostiti se (*illi potius gratulandum, quam Tibi devinctissimi regis morte dolendum, 37*). Stay vjeruje da će se papi zbog odabranog sadržaja govor svidjeti.

U razradi govora Stay se ponovno vraća na hvalu koja proizlazi iz kreposnog življenja i govori kako izvori dobara i vrlina nisu zemaljski, ljudski, već Božji (*altioorem esse huiusmodi excellentis boni originem, 38*) i možemo ih doseći jedino ako se uzdamo u Boga. Zato smo njemu dužni najveću hvalu, a on će nas učiniti sretnima, kao i dionicima svoje slave. Vjera je naše najveće dobro i sretni su oni koji su na samom početka života spoznali tu životnu istinu, ali zapravo još su sretniji oni koji su živjeli u grijehu pa doživjeli obraćenje (*sic maior eorum felicitas quodammodo censeri possit, qui suo ipsi iudicio ac delectu, postquam diu errorum pravitate abducti aberrarint, veritatis luce perspecta ad verae religionis sinum, 38*). Stay smatra kako je teže čovjeku koji je mnogo toga prošao kroz život i susreo se s raznovrsnim načelima te se mora više truditi ne obazirući se na mišljenja drugih, dok *običan* čovjek u svojoj skrovitosti može lakše prakticirati vjeru. Tim više je Augustu bilo teže i iz toga se vidi snaga njegova duha (*quanta animi magnitudo, quam excellens ac divina virtus Augusti fuit, ut errores, quos diu adamasset, repudiaret, sententias, in quibus multum versatus esset, abiiceret, religionem demum, a qua abhorruisset, agnosceret eique firmissime adhaeresceret, 38*). Dan obraćenja bio je najsretniji dan za njega, a istovremeno i za čitavu sasku dinastiju. Stay u svom govoru ne govori o tome, no iz povijesnog konteksta znamo da je to bilo 1717. godine. Sasi su bili protestanti, no Augustov je otac iz političkih razloga prešao na kršćanstvo.⁸³ Iako je August III. svoje djetinjstvo provodio u protestantskom okruženju uz majku Kristinu Eberhardinu i baku Sofiju Luizu, njegov je otac, zamišljajući svog sina u budućnosti na poljskom prijestolju, želio da i on prijeđe na katoličku vjeru. Kako je ranije već bilo spomenuto, August II. dao je obećanje papi Klementu XI. 1709. godine⁸⁴ da će i njegov sin prihvatiti katolicizam i potom za sina osigurao obrazovanje u katoličkom okruženju. Uz pratnju livonskog vojvode Josipa Kosa 1711. godine August III. krenuo je na putovanje Europom. Izvori navode⁸⁵ kako je Augustu III. prelazak na

⁸³ Usp. http://www.elk.salezjanie.pl/www/wladcy/pliki/wladcy/august_wettin/ pristupljeno 5. II. 2015.

⁸⁴ Usp. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz56988.html> pristupljeno 5. II. 2015.

⁸⁵ Usp. http://www.elk.salezjanie.pl/www/wladcy/pliki/wladcy/august_wettin/ pristupljeno 5. II. 2015.

katolicizam bila teška odluka jer se isprva odgajan u istinskoj protestantskoj vjeri, uz obećanje majci da se te vjere ne će odreći, susretao s velikim unutarnjim problemima i sumnjama te osjećajem krivnje prema majci. Zbog toga je August III. najprije potajno prešao na katoličku vjeru 1712. godine u Bologni nakon putovanja kroz Italiju, a službeno tek 1717. godine u Beču. S vremenom je, za razliku od svog oca koji je bio katolik samo iz interesa, postao gorljiv katolik.⁸⁶

Stay dalje govori kako je to bio dan kad je prihvatio vjeru koju su štovali njegovi pretci i čitava Rimski crkva. Naime, prije nastanka protestantske vjere, bili su katolici, a nakon reformacije u 16. stoljeću i stvaranja nove vjere, napustili su katolicizam. U Rimu su se zbog toga jako obradovali i prisjetili starih postignuća i slave te prihvatili Augusta III. bez obzira na njegovu prošlost (*tanquam in civitatem suam ac fidem recepisse regium adolescentem eumque fractis atque abiectis errorum ac superstitionum vinculis in verae libertatis possessionem asseruisse videri*, 39). Stay nadalje ističe kako se u Augustu III. tada dogodila iznimna promjena i kako je žarko prigrlio te nove osjećaje (*novos ... sensus, quos ita hausit ac penitus abdidit animo, ut si ab ipsa natura facti longoque usu comparati essent, defigi altius atque inhaerere non possent*, 39), a sve je drugo odbacio (*ut alia vivendi statim instituta ratione, quos adscivisset ritus, exprimeret*, 39), što se vjerojatno odnosi na načela protestantske vjere. Stay odlučuje spomenuti samo najvažnije stvari iz pobožnog života Augusta III., a svi koji su bili prisutni mogli su svjedočiti o njegovoj revnosti za božanskim stvarima, iznimnoj pobožnosti i ustrajnosti (*quomodo ille vere esset affectus, quanto rerum divinarum studio flagraret, quam eximia religionis species in illius animo insedisset*, 39). Premda je mogao, u vjeri nije popuštao. Na vrhuncu svoje moći, smatrao je kako za vjeru treba učiniti sve koliko god je moguće (*divinis, quibus cumulatus esset, beneficiis, minime gratum se futurum putabat, nisi omnem curam omnemque operam ad illam augendam atque ornandam contulisset*, 39) pa je tako podizao spomenike i gradio crkve. Zahvaljujući kralju u crkvama su opet bile slike i kipovi svetaca i ponovno se slavila sveta misa, a vjerski su se sadržaji mogli naći i vidjeti po cijelome kraljevstvu. Stay u govoru ne navodi o čemu je konkretno riječ, što je August III. sve učinio i dao izgraditi, no vjerojatno misli na zdanja koja je gradio u Dresdenu, središtu Saske i gradu u kojem je proveo najveći dio svoga života. U Dresdenu je dao izgraditi katoličku katedralu. Gradnja je trajala od 1739. do 1754., a glavni je arhitekt bio Gaetano Chiaveri.⁸⁷ August

⁸⁶ Usp. http://www.elk.salezjanie.pl/www/wladcy/pliki/wladcy/august_wettin/ pristupljeno 5. II. 2015.

⁸⁷ Usp. <http://www.dresden-und-sachsen.de/dresden/hofkirche.htm> pristupljeno 12. II. 2015.

III. shvatio je da se treba potruditi oko širenja vjere i njezina produbljanja kod pojedinaca, i to ne samo za svoj narod nego i za strane narode. Njegov je trud urodio plodom, bilo je sve više novih vjernika na području Saske (*cum superioris saeculi exitu perpauca essent, qui intra universae Saxoniae ambitum catholicorum partes sequerentur, in una demum urbe principe permulta eorum millia, qui in eundem numerum dedissent nomina*, 40). Stay nizom retoričkih pitanja ponovno naglašava da nema ništa časnije i svetije od vjere u pravoga Boga i važnije od dobrog kralja koji je najbolji primjer u tome svojim podanicima. Za Augusta III. može se reći da je bio iznimno pobožan i vjeran, da je spoznao pravu istinu (*quae singularis in eo enituit, in apostolicam hanc sedem pietas, observantia, fides*, 41). Ta i on sam je bio svjestan toga da je bez vjere bio izgubljen i stalno uznemiren, želio je izbrisati svaki trag grijeha, izvršavao je svoje dužnosti i kao vjernik i kao roditelj i kao vladar. Stay govori kako su papini prethodnici imali još bolji uvid u to i podsjeća papu da ga je i on sam hvalio, štutio i podupirao.

Nadalje ističe da ako je osigurano sve kako treba za Boga i vjeru, onda je i čitavoj državi dobro. Prava je vjera temelj dobre države. Zbog toga vjeru treba učvrstiti i stari je grijeh ne smije sapinjati. Pravoj vjeri treba poučiti djecu jer na vjerskim izvorima niču najbolji vođe. Pobožnost, pravednost, jednakost i umjerenost najbolje su osobine za najbolja dostignuća (*consiliorum enim factorumque excellentiam non ambitione vastaque mentis cupiditate comparari censebat, sed pietate, iustitia, aequitate ac moderatione animorum praecipue contineri*, 42). I August III. nastojao je takvim osobinama obogatiti svoje potomke. Stay u govoru spominje raspravu Mudraca o pitanju podnosi li čovjek lakše sreću ili nesreću. U sreći se nema čime ponositi, nema se za što truditi, a u nesreći lako može klonuti. I u sreći i u nesreći treba biti postojan i nepristran, a to su vrline koje se postižu jedino uz pomoć vjere. Jer tada čovjek smatra da mu se sve to događa po Božjoj volji pa vjeruje da će sve biti dobro. Takva je snaga duha bila i u Augusta III. (*hanc igitur in Augusto magnitudinem animi diuturna pietatis consuetudine confirmatam in utriusque fortunae vicissitudine cognoscite*, 43).

Stay u govoru navodi kako su Augusta III. kad je već bio na vlasti u Saskoj, pozvali plemići da zavlada i u Poljskoj. A on je smatrao da se njegova moć sastoji u tome što pomaže narodu, a ne u osvajanju prostora. Znamo iz povijesnog konteksta da August III. nije vodio nikakave ratove zbog vlastitih želja i ideja o širenju granica prostora na kojima je vladao. Smatrao je kako je osigurao dinastiju Wettin dobrim brakovima svojih sinova i kćeri i da su njihovi potomci njihova nova nada (*plurimis*

conspexit egregiisque filiis suam firmatam ac munitam domum ac suavissima nepotum sobole generis, potentiae ac virtutum spes propagatas, 43). Naime, sklopljeni su povoljni ženidbeni ugovori u znamenitim europskim kraljevstvima obnavljanjem i sklapanjem prijateljstava i poznanstava. Stay u govoru to ne navodi, no znamo da se Fridrik Kristijan oženio Marijom Antonijom Wittelsbach, kćeri austrijske nadvojvotkinje, kći Marija Amalija u dobi od 14 godina udala se za Karla III. Burbona, kralja Napulja i Obiju Sicilija, kasnije kralja Španjolske, kći Marija Ana udala se za elektora Bavarske Maksimilijana III. Josipa, a kći Marija Josipa postala je delfina Francuske kao druga žena Luja Ferdinanda, sina francuskog kralja Luja XV., dok se Albert Kazimir oženio Marijom Kristinom, kćeri carice Marije Terezije.⁸⁸ Stay dalje spominje kako je August III. zbog toga bio nadasve sretan, no nije se hvastao.

Na vlasti nije ništa neumjesno i neprimjereno provodio i bio je blag i pravedan. Znao je da Bog potpomaže dobročinstva i da sve treba njemu predati i slaviti ga i nasljedovati u krepostima. Ne vrijedi biti privržen ljudima jer njima je život na zemlji ograničen; treba težiti Bogu koji je vječan i nepromjenjiv. Jednako je važno imati stalno i čvrsto mišljenje i o manje bitnim stvarima, stvarima koje su manje sklone promjenama.

Stay ovdje dolazi do dijela o kojem je teško govoriti. Augustove zadnje godine života obilježio je rat s Pruskom⁸⁹ i gubitci voljenih osoba. Rat koji je uzdrmao Germaniju i oštetiio Sasku svakodnevnim pustošenjem i razaranjem. August III. gledao je ženu i djecu ponižene i mučene te mu je zasigurno bilo jako teško (*has tantarum gentium clades ac vastationes intuenti quis tibi animi sensus, Auguste, fuit?*, 44). Bio je prisiljen na bijeg te je kao prognanik morao otići u Poljsku. No Stay govori kako je u njemu ostao prisutan snažan duh. Odlazak od obitelji nije bio lak, a on ne samo da je ostao postojan, već je i tješio ostale i ohrabrivao ih. Govorio je kako se to događa jer je takva Božja volja (*divino ea peragi, dicebat, consilio*, 44). Premda je živio u takvom duševnom miru, ženina smrt izazvala je nadasve veliku bol. Stay ne iznosi nikakve detalje o Augustovoj ženi, no povijesni izvori navode da je riječ o Mariji Josipi (8. XII. 1699. Beč – 17. XI. 1757. Dresden), kćeri Josipa I., cara Svetog Rimskog Carstva, i Vilme Amalije od Braunschweig-Calenberg. Marija Josipa bila je austrijska nadvojvotkinja, a udajom za Augusta III. postala je poljskom kraljicom kada je morala prihvatiti i Pragmatičku sankciju svog strica Karla VI. i odreći se austrijskog prijestolja.

⁸⁸ Usp. [http://www.szkolnictwo.pl/szukaj.August III Sas](http://www.szkolnictwo.pl/szukaj.August%20III%20Sas) pristupljeno 12. II. 2015.

⁸⁹ Sedmogodišnji rat

Marija Josipa bila je odgojena strogo katolički i kasnije je kao poljska kraljica djelovala u interesu Katoličke crkve. Uz pomoć isusovaca zalagala se za jačanje kršćanstva u Saskoj. Po njoj je 1746. g. dobio ime samostan *Josephinenstift* i postao obrazovna ustanova za siromašne djevojke. Marija je 1747. osnovala opatiju za bolesne *Krankenstift* s kapelom sv. Mihaela. Posebnu je brigu posvetila odgoju svoje četrnaestero djece.⁹⁰

Stay nastavlja govor s daljnjim tužnim događajima, naime, kada se činilo da ne može biti gore, iz Hispanije se proćula vijest o smrti Augustove kćeri.⁹¹ Kći koja je svom ocu mogla biti najveća utjeha u boli i svojim kreposnim životom, dobrom udajom i sjajnim potomkom, postala je razlogom nove još veće boli (*tot tantasque aerumnas atque aegritudines animi suo ipsa funere cumulavit*, 45). No ni to nije ugasilo njegov snažan duh i Stay se pita kako je to moguće (*Num autem tot ingrumentium undique malorum vis illum a constantia ac firmitate consilii quidquam dimovit? Num induxit, ut molliter aliquid abjecteque sentiret?*, 45). Ipak, nakon toga se opet počela nazirati bolja sudbina. Rat je završio i August III. se vratio u Dresden, a s njime i prijašnje stanje i sreća. No, August je bio na izmaku životnih snaga i nisu ga se još ni nagledali, a on je umro na veliku žalost svih. Svi su tugovali, sinovi zbog smrti dobrog oca, Poljaci koji su u njemu vidjeli humanog i velikodušnog kralja, tugovali su Sasi, a tuguje i Papa lišen pobožnog prijatelja te cijeli kršćanski svijet. Ali nije kraj, August III. je ostavio sina, nasljednika i u dostojanstvu i u pobožnosti (*cum eum nobis reliquisset, dignitatis aequae ac morum, ingenii, pietatis haeredem atque imaginem*, 45). Na taj je način kralj August III. još uvijek živio, ne samo u fizičkoj sličnosti sa sinom nego i u duševnoj, opet u punom jeku dobi i snage. Riječ je o Fridriku Kristijanu (5. IX. 1722. Dresden – 17. XII. 1763. Dresden), Augustovom trećem dijjetetu. Prvo dvoje djece je umrlo pa je on bio nasljednik. Imao je oštećenje kralježnice, no bio je vrlo obrazovan i kompetentan državnik. Odgojitelj mu je bio grof Joseph Anton Wackerbarth-Salmour, kasnije njegov prijatelj i savjetnik. Oženio se 1747. godine Marijom Antonijom Wittelsbach, kćeri cara Karla VII. i austrijske nadvojvotkinje Marije Amalije Habsburg. Imali su sedmero djece. Nakon oćeve smrti, kratko je bio saskim izbornim knezom, a borio se i za poljsku krunu, no Rusija, Francuska i Austrija nisu mu pružile obećanu potporu pa je odustao. Zapoćeo je unutarnje reforme kako bi popravio situaciju u Saskoj koja je bila znatno

⁹⁰ Usp. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz58359.html;jsessionid=366B2287D73634F141DA061A9AC6F322> pristupljeno 13. II. 2015.

⁹¹ Augustova kći Marija Amalija, žena kralja Napulja, Sicilije i Hispanije Karla III. Burbona, umrla je 1760. godine.

oštećena u ratu. No ta nastojanja u Saskoj nisu uspjela jer je Fridrik Kristijan ubrzo umro oboljevši od crnih ospica.⁹² O toj brznoj smrti Stay dalje govori u svome govoru: kako je Saska opet polagala u njega svu nadu, a Poljska jednaku slavu, no ljudska nadanja i očekivanja su veoma varljivo i promjenjivo područje. Kratko je trajalo, uslijedila je brza smrt, a plemenit je dom bio opet ispunjen tugom i jadom. Stay se potom obraća Bogu svjestan da te događaje nije donijela sudbina već Bog. Zna da je on jedini svevišnji i svemogući, vječni i besmrtni, Bog i Otac ljudi (*quam Te unum aeternum atque immortalem atque eundem summum ac vere potentem esse fateri oporteat*, 46).

Znajući da Boga dira takvo tužno stanje na zemlji, ljudi ga mole za mir i sreću. Mole ga da štiti i čuva pomladak. Ovdje Stay vjerojatno misli na unuka Augusta III., Fridrika Augusta I. (23. XII. 1750. Dresden – 31. V. 1827. Dresden), najstarijeg sina Fridrika Kristijana koji je nakon smrti svog oca postao saskim izbornim knezom. Do 1768. umjesto njega vladali su njegova majka i stric Franjo Ksaver.⁹³ Taj Augustov potomak umanjuje tugu, a svojim vrlinama podsjeća na oca i djeda (*ille morum et virtutum similitudine ac praesertim in Te colendo pietate, avi ac parentis gloriam feliciter ac diutissime referat*, 46). Stay se nada da će Bog uslišiti ono što ga usrdno zamole, a promatrajući Augustovog potomka, smatraju kako je to doista moguće jer mogao je učiti iz najboljih primjera.

Stay završava svoj govor pozivom pape na molitvu za tog mladića. Naime, papinska je molitva jača od njihove i Bogu će biti milo ono što ga papa zamoli (*apud eundem maximam tibi potissimum esse gratiam et quae a Te pro regum ac populorum utilitate postulantur, acceptissima illi ac iucundissima esse novimus*, 47). Tako će mladića čekati samo najbolje, a ujedno će molitvom ublažiti i bol.

3.2. Interpretacija govora

Stayev govor u čast poljskog kralja Augusta III. pogrebni je govor (lat. *oratio funebris*). Prema Aristotelovoj podjeli govorništva na političko ili savjetodavno, sudsko

⁹² Usp. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz56989.html#ndbcontent> pristupljeno 13. II. 2015.

⁹³ Fridrik August I. bio je saski izborni knez (1763. – 1806.); saski kralj (1806. – 1827.); varšavski princ kao Fridrik August (1807. – 1815.). Izvor <http://www.deutsche-biographie.de/sfz56990.html#ndbcontent> pristupljeno 13. II. 2015.

i epideiktičko govorništvo, ovaj bi Stayev govor pripadao sferi epideiktičkih govora. Epideiktičko se govorništvo prilično razlikuje od prve dvije spomenute vrste govorništva jer se kao vrsta više približava pjesništvu te zato što govornik obično ne traži od svojih slušatelja ni donošenje odluke ni zauzimanje nekog stava, a što je glavna karakteristika političkih i sudskih govora. Slušatelji epideiktičkih govora uglavnom su pasivni gledatelji i slušatelji, a jedini sud koji donose je onaj o umjetničkoj vrijednosti govora i o govorničkim vještinama govornika. Epideiktički su govori namijenjeni za svečane situacije i ostala važna događanja (svadbene svečanosti, krunidbe, pogrebne svečanosti...).⁹⁴ Glavna je karakteristika takvih govora uzvišeni stil, a najvažniji argumentacijski postupak amplifikacija⁹⁵. Cilj epideiktičkih ili svečanih govora je upozoriti na vrline (velikodušnost, razboritost, hrabrost, mudrost i druge) i oduševiti slušatelje.⁹⁶

Pogrebni je govor književna vrsta koja vuče svoje korijenje iz antičke Grčke i Rima. Tipična rimska *laudatio funebris* veličala je rod iz kojeg je pokojnik potekao, a njezinu strukturu činili su: uvod, raščlanjena pohvala (pokojnikove obitelji, predaka, odgoja, načina života, postignutih časti, vrlina i životnih uspjeha), obraćanje slušateljima, utjehu onima koji su nadživjeli pokojnika te epilog.⁹⁷

Tijekom stoljeća, struktura pogrebnih govora bila je proširivana, a ponekad su uvođeni i novi motivi i sadržaji. Osim toga, sastavljanje pogrebnih govora u nekim je razdobljima bilo više, a u nekima manje popularno. Tako u humanističkom stvaralaštvu možemo uočiti porast tendencije sastavljanja pogrebnih govora. Mnogi su se latinisti željeli okušati i iskazati u oratorskom umijeću te opisati detalje iz života pokojnika, pridržavajući se pritom stila i strukture koju zahtijevaju pogrebni govori.⁹⁸

Tradicija sastavljanja pogrebnih govora bila je prisutna i u 18. stoljeću u hrvatskih latinista, a među njima dakle i kod Benedikta Staya. On je u papinskoj službi dobio zadatak sastaviti pogrebni govor u čast poljskoga kralja Fridrika Augusta III., kojeg

⁹⁴ Usp. Demo, Šime, *Govori Antuna Vrančića u svjetlu antičke retoričke teorije* u knjizi *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik, 2005: 136.

⁹⁵ Amplifikacija lat. *amplificatio* je retorička figura, uobičajena u govoru, epici i drami, u kojoj se kakvom usporedbom potkrepljuje izražajna snaga i ističe slikovitost iskaza.

Izvor <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2361> pristupljeno 12. II. 2015.

⁹⁶ Usp. Meyer, Michel; Carrilho, Manuel Maria; Timmermans, Benoit, *Povijest retorike od Grka do naših dana*, Disput, Zagreb, 2008: 37-38.

⁹⁷ Novaković, Darko, *Tradicija antičkih tužaljki u pjesmama Ivana Česmičkog*, u zborniku *Dani hvarskog kazališta XVI* (Hrvatski humanizam - Ianus Pannonius), Split, 1990.

⁹⁸ Perić, Olga, *Mrnavičev govor na pogrebu Fausta Vrančića*, u: *Encyclopaedia moderna*, god. XIV., BR. 2(42), Zagreb, 1993.

osobno nije poznavao. August je umro u listopadu 1763. godine, a Stay je održao govor nekoliko mjeseci kasnije, 1764. godine, ne pred ožalošćenom obitelji i bližnjima već pred papom Klementom XIII. i njegovim kardinalima. Iz predgovora papi saznajemo kako je Stay bio nadasve sretan i počašćen zbog takve prilike i iskazane časti. Sastavio je govor prema zadanim okvirima u koji je uključio spomenute strukturne elemente rimske *laudatio funebris*.

Stay započinje svoj govor svjestan činjenice da u uvodnom dijelu (lat. *exordium*) treba kao dobar govornik uvesti slušatelje u temu govora i steći njihovu naklonost.⁹⁹ U prvom se licu izravno obraća papi Klementu XIII. naglašavajući težinu svog zadatka. Zadatak smatra teškim ponajviše zbog auditorija: papa se naime smatra vrhovnim poglavarom Crkve i nasljednikom svetog Petra, a i zbog same tematike – smrt i rastanak od plemenita čovjeka. Tu je težinu zadatka dodatno naglasio pogodbenom rečenicom na samom početku govora (*Si mihi de Augusti regis laudibus esset apud eos habenda oratio, qui gloriam dignitate, opibus, potentia potissimum definiunt, ab imperii amplitudine regiisque fortunis, a splendore ac rerum omnium magnificentia atque a caeteris clarissimis huius generis argumentis exordienti, in iisque inhaerenti atque versanti, nihil deesse posset ad copiam ubertatemque dicendi, 37*).

Nakon uvoda slijedi središnji dio koji se u epideiktčkim govorima najbolje ostvaruje amplifikacijom kako je ranije već spomenuto. Amplifikacija se može razvijati i kroz sadržaj odabirom ideja te na planu izraza, odabirom stilskih sredstava. Amplifikacija ujedno otvara i mogućnost prikladnog hvaljenja predmeta koji se slavi, što je kod epideiktčkog govorništva veoma važno.¹⁰⁰ Taj se dio prema antičkoj tradiciji naziva pohvala (*laudatio*) i čini najvažniji dio posmrtnoga govora.

Stay u tom dijelu hvali pokojnog kralja, ali slavi i Boga, naglašavajući kako sve dolazi od njega. Zbog toga je najvažniji događaj u životu pokojnog kralja bilo obraćenje i prihvaćanje prave vjere. Stay potkrepljuje tu činjenicu kroz cijeli svoj govor spominjući iznimnu pokojnikovu pobožnost i snagu duha te djela koja je činio na području kojim je vladao. Osim pohvala upućenih pokojniku, Stay u ovome dijelu navodi i događaje koji su obilježili razdoblje neposredno nakon smrti Fridrika Augusta III.

U završnom dijelu govora (lat. *peroratio*) govornik kao i na početku želi što dublje

⁹⁹ Demo, Šime, *Govori Antuna Vrančića u svjetlu antičke retoričke teorije* u knjizi *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik, 2005: 141.

¹⁰⁰ Ibid. 2005: 141.

djelovati na svoje slušatelje pa se tako u tom dijelu ponovno izravno obraća papi, ali ne više samo u svoje ime, već u ime svih prisutnih, pozivajući ga na molitvu. Slijedi tako i strukturu rimske *laudatio funebris* – obraća se auditoriju i tješi ih. Utjeha se nalazi u Bogu po čijoj se volji sve događa i u potomku kojeg August ostavlja iza sebe. A u završnoj riječi, odnosno epilogu naglasio je kako je snaga papinske molitve veća od molitve smrtnika.

Stay u govoru ne navodi vlastita imena (osim predmeta radnje – Fridrika Augusta III.), zbog čega je bez poznavanja povijesnog konteksta i biografskih činjenica u današnje vrijeme gotovo nemoguće povezivati osobe i događaje iz govora sa stvarnošću.

U Stayevom se govoru mogu uočiti razne figure i tropi. Figure i tropi obogaćuju govornikov stil i predstavljaju njegov ukras. Navest ćemo neke i potkrijepiti ih primjerima iz govora.

Anafora – *ab imperii amplitudine, regiisque fortunis, a splendore ac rerum omnium magnificentia atque a caeteris clarissimis huius generis argumentis*, 37;

hinc praeclara illa atque mirifica in Romanos pontifices illius studia, hinc, quae maxima liberorum erga parentes esse possunt, officia, hinc honoris significatio, 41;

Te liberorum orbitas, Te pueriles gemitus, Te bonorum omnium fletus moveant, 46;

Antiteza – *cur illi potius gratulandum, quam Tibi devinctissimi regis morte dolendum putes*, 37;

quo olim eiusdem loci templorum sanctitatem contaminatam accepimus, antiquissimas caeremonias perturbatas, polluta sacra novique ritus foeditate corrupta, 39-40;

orbatos filii sese, 45;

Antonomazija – *beatissime pater; praestantissimus rex; carissimam coniugem;*

Apostrofa – *sed quo unquam potiori graviorique quam Tui ipsius, beatissime pater, utar testimonio?*, 41;

has tantarum gentium clades ac vastationes intuenti quis tibi animi sensus, Auguste, fuit?, 44;

sed a Te, summe rerum humanarum dominator Deus, sanctissime sapientissimeque administrata esse novimus, 46;

Epiteti – *hunc ego diem Augusto laetissimum ac vere gloriosum arbitror, hunc Saxonicae domus clarissimo generi maxime illustrem fuisse, cum eum religionis cultum, quem a remotissimis usque temporibus maiores sui summo et illorum et universae Romanae ecclesiae bono tenuissent, mox amborum incredibili detrimento misere*

deseruissent, post singulare eximii parentis exemplum, iterum revocaret atque in regia nobilissimaque domo confirmaret, 38;

Eufemizam – *illum nunc ab hoc turbulento infestoque cursu ad immortalis vitae portum traduxerit, 37;*

cum moeroris vi ereptam fortissimae coniugi vitam cerneret, 44;

cum nondum suorum oculos ac desideria satiasset, 45;

Hendiadioin – *rerum copia ac magnitudine, 37;*

cum nondum suorum oculos ac desideria satiasset, 45;

ad robur ac viriditatem, 45;

Hijazam – *vivere quodammodo atque adhuc spirare, 45;*

animos hominum proprias ac praecipuas religionis sedes, 40;

Hiperbaton – *magno cum moerore (s prijedlogom), 45;*

post singulare eximii parentis exemplum (vrlo često s genitivom), 38;

quo infrequentior est ac difficilior animorum, cum semel opinionibus corrupti fuerint, commutatio (vrlo često s umetnutom rečenicom), 38;

Homeoteleut – *atque a caeteris clarissimis huius generis argumentis exordienti, in iisque inhaerenti, atque versanti, 37;*

quid enim ad regum laudem clarius est atque illustrius ac summa potestate dignius, 40;

Klimaks – *atque a caeteris clarissimis huius generis argumentis exordienti, in iisque inhaerenti, atque versanti, 37;*

quid enim ad regum laudem clarius est atque illustrius ac summa potestate dignius, 40;

cum enim antea victi debellatique reges catenati ad ignominiam ac servitutum ducerentur, 38;

Litota – *tamen ad hominum admirationem non minus fortasse illustris ac splendida est illa iudicii firmitas, 44;*

operam meam Tibi probatum iri non diffido, 37;

ne quidquam malis deesset, 44;

Metafora – *fractis atque abjectis errorum ac superstitionum vinculis, 39;*

neque gravissimus hinc ingruens dolor novis familiam luctibus ac funeribus obruisset, 42;

quos luctu ac dolore oppressos victoris arbitrio relinquebas, 44;

Nabrajanje – *sed pietate, iustitia, aequitate ac moderatione animorum praecipue contineri, 42;*

dignitatis aequae ac morum, ingenii, pietatis haeredem atque imaginem, filium, 45;

Paralelizam – *ut errores, quos diu adamasset, repudiaret, sententias, in quibus multum versatus esset, abiiceret, religionum demum, a qua abhorruisset, agnosceret, 38; quos adscivisset ritus, exprimeret quasque amplexus esset leges, morum conformatione comprobaret, 39;*

atque ad opulentissimum Saxoniae principatum evectus, ad potentissimum Poloniae regnum maximis est evocatus suffragatoribus, 43;

Poredba – *exoptatissimis collocatas conditionibus ac in maximas Europae regum domos inductas vidit filias, a quibus tot tantasque gavisus est eximia prole auctas florentesque familias, ac exinde iam, veluti detractum ex felicibus ramis conseri surculum, 43;*

quos ita hausit ac penitus abdidit animo, ut si ab ipsa natura facti, longoque usu comparati essent, defigi altius atque inhaerere non possent, 39;

reliqua aequae omnia, quae a Te, tanquam ex altissimis radicibus ramorum propagines, deducuntur, 41;

Retoričko pitanje – *quibus quidem rebus quid illi optabilius, quid gloriosius unquam accidere poterat?, 40;*

nonne singularibus laudibus mirificam illius usque ad extremum spiritum in te diligendo ac colendo constantiam semper extulisti?, 41;

quid illi unquam propositum ad laudem a Te fuit, in quo non plurimum operae industriaeque collocarit?, 41;

Sinonimija – *nihil deesse posset ad copiam, ubertatemque dicendi, 37;*

rerum copia ac magnitudine, 37;

multo tamen praeclariorem ac illustriorem speciem atque imaginem, 38;

Trikolon – *Te liberorum orbitas, Te pueriles gemitus, Te bonorum omnium fletus moveant, 46;*

hinc praeclara illa atque mirifica in Romanos pontifices illius studia, hinc, quae maxima liberorum erga parentes esse possunt, officia, hinc honoris significatio, 41;

neque se iactantius extulit neque in imperio quidquam immoderatus gessit neque vel minimum ab humanitate ac aequitate animi deflexit, 43.

4. Književni opus Benedikta Staya u nastavnoj praksi latinskog jezika

U udžbenicima latinskog jezika u hrvatskim školama Benedikt Stay, premda je nazvan *Lukrecijem 18. stoljeća*, ne nalazi zasebno mjesto. Stoga većina učenika tijekom svog osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja vjerojatno nikada nije ni čula za ovog produktivnog hrvatskog latinista. No, učenici se tijekom školovanja sigurno susreću s imenom Stayevog suvremenika, Ruđera Josipa Boškovića (1711. – 1787.). On je jedan od najpoznatijih hrvatskih latinista iz 18. stoljeća, ali i jedan od najvećih znanstvenika toga stoljeća u Europi. U prvom poglavlju ovoga rada u Stayevom životopisu vidjelo se kako mu je Bošković pomagao oko dolaska u Rim, a u opširnim Boškovićevim biografijama može se uočiti koliko je Stay za Boškovića bio važna i cijenjena ličnost. Prema tome, Stay bi i u nastavi latinskog jezika lako mogao pronaći svoje mjesto uz Ruđera Boškovića.

A ako ne uz Boškovića, zašto ne uz Lukrecija? Antički su pisci začetnici različitih književnih vrsta, a na njihovim se djelima usvajaju osobitosti latinskog jezika. Kasniji su pisci i pjesnici na latinskom jeziku uglavnom samo njihovi nasljedovatelji. I Benedikt Stay nasljeduje antičke uzore, kako u svojim filozofskim epovima tako i u govorima i pjesmama. Stoga već kod obrade antičkih autora učenicima možemo svratiti pozornost na njihove nasljedovatelje kroz stoljeća i na taj način istaknuti bogati korpus hrvatskih latinista.

Iako je hrvatska književnost na latinskom jeziku kroz stoljeća bila vrlo plodonosna i puno je hrvatskih latinista vrijednih spomena, nije realno očekivati od učenika da zapamte sva njihova imena i djela. Možda to nije ni potrebno. Stalnim spominjanjem hrvatskih latinista i njihovih djela može im se barem posvijestiti bogatstvo hrvatskog korpusa na latinskom jeziku.

Zaključak

Govor *In funere Friderici Augusti III., Poloniae regis*, pogrebni je govor u čast poljskoga kralja Fridrika Augusta III., odnosno saskoga kneza izbornika Augusta II., koji je Benedikt Stay sastavio na molbu pape Klementa XIII. Stay je taj govor održao 1764. godine, nekoliko mjeseci nakon Augustove smrti, pred papom i vatikanskim vijećem.

Namjera je bila smjestiti taj Stayev govor u književno-povijesni kontekst vremena u kojem je nastao. Stoga se u radu ne iznosi samo sadržaj govora već i biografski podaci o njegovu autoru te povijesne činjenice o vremenu i osobama vezanima uz sam govor. Rad je dakle pokušaj predstavljanja *Lukrecija 18. stoljeća*, odnosno hrvatskog latinista Benedikta Staya i glavnog aktera njegovog govora, poljskog kralja Fridrika Augusta III., te sadržajna analiza govora i njegova interpretacija.

Stayev govor definirali smo kao epideiktički pogrebni govor i u njemu uočili elemente antičke *laudatio funebris*. U govoru uzvišena stila i bogata stilskim figurama naglašene su najbitnije kršćanske osobine i djela poljskoga kralja Fridrika Augusta III.

Premda široj hrvatskoj javnosti nepoznat, Benedikt Stay značajan je hrvatski latinist iz 18. stoljeća. Njegova djela, filozofski epovi, govori i pjesme, pridonose bogatom hrvatskom korpusu na latinskom jeziku.

Literatura:

- Agičić, Damir, *Podijeljena Poljska 1772. – 1918.*, Srednja Europa, Zagreb, 2004.
- Brllek, Mijo, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb, 1952.
- Deanović, Mirko, *Odrazi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 248, Zagreb, 1933.
- Deanović, Mirko, *Odrazi talijanske akademije "degli Arcadi" preko Jadrana* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 250, Zagreb, 1935.
- Demo, Šime, *Govori Antuna Vrančića u svjetlu antičke retoričke teorije* u: *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, Šibenik, 2005.
- Fabroni, Angelo, *Vitae Italarum doctrina excellentium qui saeculis XVII. et XVIII. Floruerunt*, Volumen XIX., Lucca, 1804.
- Jovanović, Neven, *STAY, Benedikt*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 4 S – Ž*, ur. Visković, Velimir, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.
- Marković, Željko, *Ruđe Bošković dio prvi*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1968.
- Martinović, Ivica, *Benedikt Stay* u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Martinović, Ivica, *Hrvatska prirodnofilozofska baština 18. stoljeća*, Filozofska istraživanja, 1995.
- Mercier, Jacques, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001.
- Meyer, Michel; Carrilho, Manuel Maria; Timmermans, Benoit, *Povijest retorike od Grka do naših dana*, Disput, Zagreb, 2008.
- Mihaljević, Nikica, *Akademije*, u: *Hrvatska književna enciklopedija 1 A - Gi*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.
- Novaković, Darko, *Tradicija antičkih tužaljki u pjesmama Ivana Česmičkog*, u zborniku *Dani hvarskog kazališta XVI* (Hrvatski humanizam - Ianus Pannonius), Split, 1990.
- Perić, Olga, *Mrnavićev govor na pogrebu Fausta Vrančića*, u: *Encyclopaedia moderna*, god. XIV., BR. 2(42), Zagreb, 1993.
- Stanojević, Predrag, *Kraj književnosti starog Dubrovnika*, Narodna knjiga, Beograd, 2002.
- Šrepel, Milivoj, *Stay prema Lukreciju* u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 124, Zagreb, 1895.
- Topolski, Jerzy, *Historia Polski*, Wydawnictwo poznańskie, Poznań, 2003.

Truhelka, Branimir, *Prvi uspjeh Bena Staya* u: *Književnik*, Hrvatski književni mjesečnik, knjiga prva, Broj 1-9, god. I. Zagreb, 1928.

Tymowski, Michał, *Kratka povijest Poljske*, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Vekarić, Nenad, *Vlastela grada Dubrovnika, Svezak 4: Odabrane biografije (A – D)*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2013.

Vratović, Vladimir, *Benedikt Stay* u: *Hrvatski latinisti*, sv. II, Pisci 17 - 19. stoljeća, Matica hrvatska Zora, Zagreb, 1970.

Elektronski izvori:

Fridrik August III.

http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,August_III_Sas

http://www.elk.salezjanie.pl/www/wladcy/pliki/wladcy/august_wettin/

<http://instytuthistoryczny.pl/270-kalendarium/k0220-sasowie/august-iii-sas/778-august-iii-sas>

Životopisi

<http://www.deutsche-biographie.de/search>

Povijesni pregled papa

<http://w2.vatican.va/content/vatican/en.html>

Definicije i ostale povijesne činjenice

<http://www.enciklopedija.hr/>

<http://proleksis.lzmk.hr/>

[http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/August_III._\(Polen\).html](http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/August_III._(Polen).html)

<http://www.dresden-und-sachsen.de/dresden/hofkirche.htm>

PRILOG: Prijepis govora

**Ad Clementem XIII. pontificem maximum in funere Friderici Augusti III. Poloniae
regis oratio habita in Quirinali sacello a Benedicto Stay ab intimo pontificio
cubiculo et ab epistolis Latinis**

Romae MDCCLXIV.

Clementi XIII. Pont. Max.

Benedictus Stay felicitatem.

Ut delatum mihi a Te fuit, beatissime pater, de extincti Poloniae regis Augusti laudibus coram Te dicendi munus, regii illius animi imaginem quandam efformaturo quid illustrius ac excellentius statim occurrere pietatis ac religionis virtute poterat, qua potissimum praestans id eminebat ingenium quaque fuit ille acerrimo virtutum aestimatori Tibi carissimus? Cumque meis ipse tum diffiderem viribus hac tamen rei dignitate argumentique praestantia sustentabar. In magnam idcirco spem nunc venio, Tua etiam mirifica fretus humanitate, fore, ut labor hic meus Tibi non ingratus accidat. Qua quidem spe ita confirmor, ut auctoritate Tua prolatum opus in lucem emittere Tibique inscribere non verear. Quae latere tanti regis laudatio non debet, eidem a Tuo nomine praecipuus est arcessendus inferendusque splendor. Patere igitur, beatissime pater, me id mihi, quod maximum est amplissimum et ornamenti et praesidii comparare unaque eum me esse publice fateri quem Tu singularibus prorsus cumulare beneficiis voluisti. Non is es ipse, ut possit ulla a me Tibi referri gratia. Donare quidem in hoc genere Tu potes, mutuuum dare non potes. Mihi tamen ipsi hac publica Tuorum beneficiorum commemoratione satisfacere atque hanc laudis ac decoris opportunitatem arripere volui, ut de beneficentissima scilicet voluntate in me Tua palam omnibus constare posset.

ORATIO

Si mihi de Augusti regis laudibus esset apud eos habenda oratio, qui gloriam dignitate, opibus, potentia potissimum definiunt, ab imperii amplitudine regiisque fortunis, a splendore ac rerum omnium magnificentia atque a caeteris clarissimis huius generis argumentis exordienti, in iisque inhaerenti atque versanti, nihil deesse posset ad copiam ubertatemque dicendi. Sed cum in hoc orbis terrarum maximo ac sapientissimo consessu tuoque in conspectu, beatissime pater, laudatio sit instituenda, qui solidam perfectamque gloriam virtute tantummodo contineri putas, summa iudicii tui gravitate parum hic omnis rerum humanarum splendor ad veram cumulatamque laudem valere possit, nisi incitationem atque alacritatem ad recte vivendum afferat. Verumtamen incorruptior haec tua de excellenti virtute iudicandi ratio non imminuere mihi ac coarctare laudum copiam at magis ad illustriorem Augusti commendationem viam patefacere videtur. Ad quam cum me confero ac praeclare ab illo factorum memoriam repeto, nullo modo possum tam eximiae virtutis imaginem exprimere Tibique ad intuendum proponere, quin illius desiderio Te vehementer commoveam tuique animi vulnus dicendo renovem ac retractem. Sed tamen et dolori tuo (quod parentibus liberorum funere afflictis in luctu ac lacrymis solet esse iucundissimum) auctoritatieque, ut debeo, obsequar et eas potissimum ex infinita prope rerum copia ac magnitudine eius laudes excerptam, quae cum inter omnes maximae ipsae sunt atque ad dicendum amplissimae, tum ad levandum ac leniendum dolorem tuum plurimum conferre possunt. Cum enim inter eximias Augusti virtutes pietatis ac religionis laus una potissimum effulserit, cum eadem illum nunc ab hoc turbulento infestoque cursu ad immortalis vitae portum traduxerit, erit profecto, cur illi potius gratulandum, quam Tibi devinctissimi regis morte dolendum putes. Hanc igitur illius praestantissimam virtutem cum praesertim ad laudandum susceperim, si minus in exornando, in seligendo saltem laudationis genere tuis auribus dignissimo atque huius loci sanctitati aptissimo, operam meam Tibi probatum iri non diffido. Quod ut a me commodius praestari possit, obsecro, ut quantum huius amplissimi consessus dignitas ac maiestas perturbationis in dicendo afferet, tantum in audiendo humanitatis ac lenitatis tuae accessione sublevari me sentiam.

Tametsi eas tantummodo veras ac proprias esse hominum laudes putamus, quae a virtutibus promanant, fatendum tamen est altiolem esse huiusmodi excellentis boni originem, quam ut nos humi strati id assequi eoque nostris subnixi viribus pertingere

possimus. Quamobrem quem tanti muneris auctorem ac largitorem Deum esse cognoscimus, eidem etiam universam, quae ad nos inde derivari possit, laudem referri necesse est. Eius tamen ea est in nos liberalitas, ut non tantum felicitate nostra laetari, sed in laudum etiam partem eo cumulatiorem nos venire voluerit, quo uberius beneficiis exornarit. Cum porro religionem beneficiorum ac bonorum omnium primum aequae ac maximum esse putemus, quo uno videlicet reliquorum series colligatioque comprehenditur, quamvis beatissimi illi videri debeant, qui eandem cum ipso vitae spiritu hauserint, tamen ut iucundior huiusce lucis aspectus illis esse solet, qui ab ipso vitae exortu capti oculis, deinde repente a morbo recreati hanc rerum pulchritudinem percipiunt atque admirentur, sic maior eorum felicitas quodammodo censi possit, qui suo ipsi iudicio ac delectu, postquam diu errorum pravitate abducti aberrarint, veritatis luce perspecta ad verae religionis sinum confugerint. Quae quidem quo infrequentior est ac difficilior animorum, cum semel opinionibus corrupti fuerint, commutatio, eo validioribus ac praesentioribus praesidiis divinitus humanas vires, prout cuiusque conditio postulat, firmari ac roborari necesse est. Siquis enim humiliore loco natus egregium id opus moliatur, sua semetipse obscuritate tuebitur faciliorque illi erit offensionum ac periculorum ad rem perficiendam vitatio. Quo autem quisque generis claritate, opibus, honoribus est illustrior eoque magis conspectui plurimorum atque animadversioni expositus, maiori etiam animi robore ac constantia munitum esse oportet, nec plus contrariis hominum rumoribus, quam rectissimis veritatis iudiciis permoveri. Quae cum ita sint, quanta animi magnitudo, quam excellens ac divina virtus Augusti fuit, ut errores, quos diu adamasset, repudiaret, sententias, in quibus multum versatus esset, abiiceret, religionem demum, a qua abhorruisset, agnosceret eique firmissime adhaeresceret? Hunc ego diem Augusto laetissimum ac vere gloriosum arbitror, hunc Saxonicae domus clarissimo generi maxime illustrem fuisse, cum eum religionis cultum, quem a remotissimis usque temporibus maiores sui summo et illorum et universae Romanae ecclesiae bono tenuissent, mox amborum incredibili detrimento misere deseruissent, post singulare eximii parentis exemplum, iterum revocaret atque in regia nobilissimaque domo confirmaret. Illum aequae diem huic urbi atque huic sanctissimo verae religionis domicilio faustissimum semperque memorandum existimo, qui mihi profecto, si animo non sensuum depravatione corrupto expendere ipsam rem velimus, obiicere videtur ac referre veterum huius urbis triumphorum, multo tamen praeclariorem ac illustriorem speciem atque imaginem. Cum enim antea victi debellatique reges catenati ad ignominiam ac servitutem ducerentur, in auspicatoribus

huius melioris victoriae pompis haec religionis sedes, tanquam in civitatem suam ac fidem recepisse regium adolescentem eumque fractis atque abiectis errorum ac superstitionum vinculis in verae libertatis possessionem asseruisse videri possit. Quae tum repente rerum omnium in illo consecuta est consiliorumque conversio! Quae cogitationum ac factorum, quam mirifica illa, quam aperte auctorem atque artificem Deum declarans commutatio! Novos continuo visus est excepisse sensus, quos ita hausit ac penitus abdidit animo, ut si ab ipsa natura facti longoque usu comparati essent, defigi altius atque inhaerere non possent. Nihil tum illi iucundius, nihil antiquius fuit, quam ut alia vivendi statim instituta ratione, quos adscivisset ritus, exprimeret quasque amplexus esset leges, morum conformatione comprobaret. Multa profecto ex illius adhuc privatae vitae cursu colligere atque afferre possem ex quibus pateret, qua fide, qua constantia suscepti semel consilii gravitatem roborasset. Verum illa, quoniam angustioribus rerum spatiis interclusa coercentur, libentius praetermittam, ad ea festinans, quae rerum magnitudine atque ipsa imperii ac dominationis claritate illustriora extiterunt. Ac tum sane perspectum omnibus esse maxime potuit, quomodo ille vere esset affectus, quanto rerum divinarum studio flagraret, quam eximia religionis species in illius animo insedisset. Nisi enim unice eiusdem veritate ac luce moveretur, nisi mente divinitus inscriptam atque intime impressam haberet, iam delato sibi de regno securus, facile poterat a proposito pietatis cursu, cuius summa cum severiori ac difficiliore virtutum omnium ratione debet esse coniunctio aut honorum illecebris paulatim deduci aut de religionis tam acri studio atque animi contentione aliquantum remittere. Verum, quem tantopere praestantis huius atque eximiae virtutis pulchritudo inflammarat, incredibiles in illo ac perpetuos eiusdem amores excitari oportebat. Quapropter, cum ad summum potestatis gradum evectorum se videret in quo sua in religionem studia maxime elucere possent, divinis, quibus cumulatus esset, beneficiis, minime gratum se futurum putabat, nisi omnem curam omnemque operam ad illam augendam atque ornandam contulisset. Quam quidem egregiam voluntatem, quam antea animo continebat et cuius declarandae desideria virtutum usu ac optima morum informatione leniebat, continuo clarissimis indiciis ac monumentis patefecit atque ad conspectum omnium admirationemque protulit. Atque hic mihi primum observatur oculis magnificentissimi illius templi celebritas, quod cum a fundamentis exaedificatum solemniter ritu dedicari voluisset, non modo vetustum diuque interruptum splendorem in illud intulit, sed regis opibus omnique apparatu amplificavit atque auxit. Sentio sane, huiusmodi rerum commemoratione in mentem vobis venire luctuosissimi illius temporis, quo olim

eiusdem loci templorum sanctitatem contaminatam accepimus, antiquissimas caeremonias perturbatas, polluta sacra novique ritus foeditate corrupta. Sed quaeso acerbissimae recordationis molestiam deponamus nec plus praeteritorum malorum memoria doloris afferat, quam pristina ab Augusto reddita loco dignitas, iucunditatis. Iterum enim optimi regis cura ac pietate collocatae in illa aede effigies restitutaque visuntur eorum simulacra, quorum expressis propositisque virtutibus animi ad recte factorum imitationem excitentur quosque divinae gratiae non auctores at exoratores colant, iis iterum caeremoniis sacra perficiuntur, quae ad divinas a terrenis rebus evehant sensus paulatimque per sensus ipsos ab hac rerum contagione seiunctum ac segregatum animum Deo, quem praesentem atque inspectantem veremur ac colimus, facile admoveant et coniungant. Neque vero illa, quam amplissimam quasi religionis arcem posuerat, declarandae summae ipsius in res divinas voluntati satisfacere poterat. Regia omnia, quaecumque incolet, aedificia sacris aliis huiusmodi monumentis potissimum instructa esse voluit, ut quibuscumque locis vel animi causa versaretur, religionis suae indiciis minime careret. Cum autem animos hominum proprias ac praecipuas religionis sedes esse cognosceret, si vera sint doctrina exornati atque exculti, in huiusmodi sanctissimis disciplinis promovendis ac divinarum legum prudentia ad plurimorum cognitionem perducenda ponendam sibi potissimum curam atque industriam esse duxit. Itaque non solum suarum ac finitimarum gentium utilitati consultum esse voluit, sed ad barbaras etiam ac longinquas regiones morum et verae religionis praeceptis institutisque excolendas, regias opes ac liberalitatem convertit. Quapropter hunc merito demum consecutus est laborum atque industriae fructum, ut cum superioris saeculi exitu perpauci essent, qui intra universae Saxoniae ambitum catholicorum partes sequerentur, in una demum urbe principe permulta eorum millia, qui in eundem numerum dedissent nomina, censi laetaretur. Quibus quidem rebus, quid illi optabilius, quid gloriosius unquam accidere poterat? Quid enim ad regum laudem clarius est atque illustrius ac summa potestate dignius, quam regum ipsorum ac mundi dominatorem vereri Deum atque ad eundem caste pieque colendum incitamento esse atque exemplo caeteris? Hunc ille cum sibi certissimum rerum agendarum finem statuisset, quem intueretur ac ad quem referri omnia oportere duceret, quid mirum, si quae maxime consentanea eidem essent, tam accurate sectaretur officia sanctissimeque retineret? Iam fontem ac caput ipsum videmus unde eximia illa effluxit, quae singularis in eo enituit, in apostolicam hanc sedem pietas, observantia, fides. Quam cum divinitatis interpretem, veritatis custodem ac magistram, transmissarum ab ultimis temporibus

legum ac sacrorum omnium conservatricem ac vindicem clarissime agnosceret, quamdiu ab illa abfuisset, tamdiu se in lucis ac bonorum omnium orbitate iacuisse existimabat atque animo vehementer angebatur. Quod integrum illi erat, in id omni cura nitebatur, ut implacabilis illius, quod ab errore hauserat, odii ac pristini dissidii pravitatem omni studio atque amore omni denique obsequiorum genere compensaret. Hinc praeclara illa atque mirifica in Romanos pontifices illius studia, hinc, quae maxima liberorum erga parentes esse possunt, officia, hinc honoris significatio, quae amplissima haberi illis potest, quos potestatem divini imperii vicariam obtinere agnosceret. Cum huiusmodi egregium ipsius animum optime perspectum haberent ii, qui Te, beatissime pater, in hoc summo dominationis gradu praecesserunt, quantam laetitiam ac voluptatem illos percepisse putandum est, cum tam eximium rebus suis utilitatis fructum cernerent ac tantum religioni decus et ornamentum accedere? Animadverterant in ipso regni ingressu sublata ab illo in solemnibus Poloniae comitiis dissensionum de sacerdotiis semina atque amplissimis decretis universi consilii egregiam erga se voluntatem ad posteritatis memoriam esse transmissam, noverant illius opera arctissimis adstrictam vinculis graecos ritus sectantium cum Romana ecclesia coniunctionem, reliquorum autem, qui in antiqua illa Orientis secessione perstiterant, molitiones fractas atque eversas, effraenatam in Romanam sedem scribendi licentiam compressam, omnia denique ab illo quaesita atque in sacram hanc rempublicam collata esse viderant, quae eidem incremento et commodo esse possent. Sed quo unquam potiori graviorique quam Tui ipsius, beatissime pater, utar testimonio? Ex quo enim ad hoc humanarum divinarumque rerum fastigium ob tuas immortales virtutes divinitus es evector, quod unquam tempus summis Augusti in Te studiis caruit? Nonne singularibus laudibus mirificam illius usque ad extremum spiritum in te diligendo ac colendo constantiam semper extulisti? Quid illi unquam propositum ad laudem a Te fuit in quo non plurimum operae industriaeque collocarit? Nihil ille detractum de regia potestate putabat, cum non modo incolume atque integrum ius tuum omne esse vellet, sed suis etiam opibus tueretur atque ornaret reliqua aequae omnia, quae a Te, tanquam ex altissimis radicibus ramorum propagines, deducuntur, sacerdotia ita fovebat, ut non tam ulla rerum suarum iactura, quam quolibet illorum periculo moveretur. Cum praeclare rebus divinis ac religionis utilitati consulisset, tum a se maxime atque egregie regni commodis consultum existimabat. Nimirum hoc illi vehementer persuasum erat, quod vetustissimarum nationum experientia atque omnis historiae fide satis est confirmatum, verae religionis iura, vincula esse rerum publicarum: Deum optimum maximum, cuius

imperio res humanae continentur, occultissimis quidem sed certissimis consiliis regnorum fortunas ad religionis rationem utilitatemque componere: hanc regibus, qui publicae felicitatis conditores esse vellent, compendiarium esse viam, si bene de religione merendo Deum ipsum rerum suarum regnique commodorum auctorem ac vindicem habeant. Quae cum religiosissimus princeps in animo penitus defixisset, illud potissimum prospiciebat, ut hanc cum regum fortunis coniunctissimam religionis curam ac solitudinem in Saxonica domo stabiliret, eamque tanquam praeclarissimam haereditatem suis relinqueret. Brevem enim futuram clarissimi generis gloriam existimabat, si exiguo suae vitae cursu repudiati erroris laus concluderetur, nec contractam antea labem perpetua immortalique religionis sanctitate obliteraret. Igitur eo cogitationem omnem ac diligentiam convertit, ut quos ex nobilissima coniuge susceperat liberos, iis disciplinis instructi essent, quibus tanquam validissimis religionis custodiis ac praesidiis muniti nullo circumstrepentium opinionum impetu quaterentur. Illam optimam regiae sobolis informationem esse arbitrabatur, quae a religionis hauriretur fontibus, hanc unam esse quasi officinam sapientiae ex qua vivendi dominandique omnis ars atque ratio emanaret, ex huiusmodi disciplinae spatiis si semel profecti essent, expeditissimos cursus esse futuros noverat ad cogitanda ac gerenda praeclara quaeque atque illustria. Consiliorum enim factorumque excellentiam non ambitione vastaque mentis cupiditate comparari censebat, sed pietate, iustitia, aequitate ac moderatione animorum praecipue contineri. Quibus artibus quantum ille profecerit, quales paternis huiusmodi curis informari liberos viderit, sermonibus hominum ac famae celebritate satis est pervulgatum. Quis enim est, qui nesciat, quam praeclaram regia illa soboles morum conformationem praeseferat, quam severam atque antiquam illam pietatis integritatis ac religionis imaginem exprimat? Plerique vestrum regii illius adolescentis (qui quam opportune hoc tempore, cum tanti regis interitu singulare hoc virtutum exemplar sublatum dolemus, bonorum omnium luctus delinire fere unus posset, si optimo Parenti simillimum filium superstitem atque incolumem diutius haberemus neque gravissimus hinc ingruens dolor novis familiam luctibus ac funeribus obruisset) adolescentis, inquam, illius, cum hic Romae versaretur, contemplati estis admiratique virtutem. Recordamini, qua alacritate, quo animi sensu summum adierit veneratusque pontificem fuerit, quae pietatis officia praestiterit, cum haec loca a primis religionis institutoribus ac magistris consecrata inviseret atque haec maxima ac antiquissima Christianae reipublicae monumenta perlustraret. Intelligere tum quisque facile potuit ex clarissimis huiusmodi illius animi indiciis, quale domesticum paternae

probitatis, religionis, caeterarumque laudum documentum extitisset. Quarum quidem virtutum cum dignitas omnis ac praestantia potissimum ex firmitate animi ac bene agendi constantia enitescat, haud scio, an in luculentiori ad Augusti gloriam loco versari possim, quam si commemoravero, quae illius in tot rerum conversionibus fuerit gravitas, quae in tanta fortunae varietate excelsi atque invicti animi magnitudo. Atque hic venit in mentem mihi veteris illius inter sapientes controversiae, difficilene magis homini sit adversam quam secundam ferre fortunam. Magni quidem semper visum est animi adversis rebus minime debilitari ac succumbere at maioris fortasse roboris prosperis non efferi, nihil arroganter insolenterque sentire. In utroque autem rerum statu ab aequa ac stabili mentis iudiciiue ratione non dimoveri, perfectae cumulataeque virtutis est, quae ab insita religionis vi unice videtur esse repetenda. Cum enim illius praesidiis fultus atque excitatus animus quaecumque divino consilio administrari atque accidere videat, ea tantummodo praeclare fieri existimet iisque maxime gaudeat ac plane consentiat, necesse est, ut in omnibus humanarum rerum commutationibus fluxa aequae omnia ac caduca reputans eundem semper roboris ac constantiae habitum retineat. Hanc igitur in Augusto magnitudinem animi diuturna pietatis consuetudine confirmatam in utriusque fortunae vicissitudine cognoscite. Ac primum ille, cum ex vetustissima domo ortus esset atque ad opulentissimum Saxoniae principatum evector, ad potentissimum Poloniae regnum maximis est evocatus suffragatoribus. Qua dominationis accessione non tam immensa prope terrarum spatia suo se complecti imperio, quam de innumerabili populorum multitudine benemerendi potestatem sibi factam existimabat. Plurimis conspexit egregiisque filiis suam firmatam ac munitam domum ac suavissima nepotum sobole generis, potentiae ac virtutum spes propagatas. Exoptatissimis collocatas conditionibus ac in maximas Europae regum domos inductas vidit filias, a quibus tot tantasque gavisus est eximia prole auctas florentesque familias ac exinde iam veluti detractum ex felicibus ramis conseri surculum, sic in regna etsi teneram adhuc aetatem, matura tamen virtutum spe ac certissimis felicitatis auspiciis, immitti, sibi demum illinc amplissimas vel comparatas esse vel renovatas diffusasque amicitias ac cognationes. His cum ille singularibus atque homini maxime expetendis fortunae ornamentis esset instructus neque se iactantius extulit neque in imperio quidquam immoderatus gessit neque vel minimum ab humanitate ac aequitate animi deflexit. Haec quae a Deo immortalis profecta esse beneficia noverat, referri ad eundem oportere atque illius amplificandae gloriae esse praesidia, sibi vero ad virtutem persequendam instrumenta iudicabat. Proinde altius animo prospiciebat nec tam

inhaerendum iis, quae brevi essent interitura, quam ea quaerenda esse sentiebat, quae nulla aut temporum aut fortunae varietate mutarentur. Hanc animi in secundis rebus moderationem quanquam arduam atque omnino singularem censemus, tamen ad hominum admirationem non minus fortasse illustris ac splendida est illa iudicii firmitas, quae iniquitate fortunae minime perturbatur. Ex quo quidem tam luctuoso argumenti genere quanquam uberrima ad Augusti commendationem rerum dicendarum series effuit, tamen vobis facilius est recordari atque animo recensere, quam mihi oratione persequi, quae sine doloris acerbitate commemorari non possunt. Quem enim in dicendo non commoveat funestissimum illud bellum, quod totam cum misere vexasset Germaniam, ita Saxoniam universam potissimum afflixit ipsique ita inhaesit, ut ad illam unam vastandam ac diripiendam conversum omne fuisse videretur? Quotidie caedes, incendia, rapinae perferebantur, immensas illas exhauriri opes, frequentissimas urbes in ius ac potestatem victoris concedere. Has tantarum gentium clades ac vastationes intuenti quis tibi animi sensus, Auguste, fuit? Qui vero ad tantas rerum calamitates maior doloris accedere cumulus potuit, quam cum regiam domum communibus periculis conflictatam atque eadem turbulentissima tempestate carissimam coniugem ac iucundissimos liberos iactatos atque abreptos vidisses? Ac tum quidem cum improvisos armorum impetus sustinere non posses, ab eorumdem complexu, quos luctu ac dolore oppressos victoris arbitrio relinquebas, avelli ac tanto temporum motu domo profugus in Poloniae regnum exulis magis quam regis habitu commigrare es coactus? Verum in huiusmodi luctuosissimis rerum conversionibus fortissimi regis animus a magnitudine, robore ac firmitate, velut a sede sua, convelli ac deduci minime potuit. In ipso miserrimo a suis digressu, qui omnium lacrymas exciverat, non modo eadem mentis ac vultus constantia perstitit, verum etiam solatus est caeteros atque ad fortunae vim magno animo perferendam cohortatus. Divino ea peragi, dicebat, consilio, supremae proinde voluntati aequissimo esse animo acquiescendum. Ac porro quamvis in illa pacatissimi regni tranquillitate degeret, magis tamen in dies domi ardere omnia nunciabatur: familiae luctum, profugos filios audiebat: demum, ne quidquam malis deesset, ad moerorem, quo ex diuturno coniugis squallore cruciabatur, incredibilis ex illius interitu dolor accessit. Quanto enim angore perculsum atque afflictum esse oportuit, cum moeroris vi ereptam fortissimae coniugi vitam cerneret, cuius ipse mirifico exemplo in perferendis laboribus confirmabatur et quam sua ipse fortitudine ad malorum vim aequo animo sustinendam roboraverat? Eodem fere tempore, cum expleta iam atque exhausta fortunae acerbitas videri posset, affertur ex Hispania mors immatura

filiae. Ita quae in maximis doloribus solatio esse poterat quaeque amplissimis nuptiis, praeclara sobole, felicitate, virtute plurimam parenti iucunditatem afferebat, repente tot tantasque aerumnas atque aegritudines animi suo ipsa funere cumulavit. Neque enim illa animi magnitudo doloris etiam in ipso atque humanitatis sensum, cuius in optimo quoque magna vis est, extinxerat. Num autem tot ingruentium undique malorum vis illum a constantia ac firmitate consilii quidquam dimovit? Num induxit, ut molliter aliquid abiecteque sentiret? Cum e sanctissimis religionis praescriptionibus se suaque omnia Dei optimi maximi voluntati subdidisset, minime se sibi constare et cum semel proposito iudicio convenire existimabat, nisi summae bonitatis ac sapientiae consiliis obsequutus esset ac tota mentis consensione adhaereret. Sed melioris iterum fortunae quaedam lux affulgere visa est. Luctuosissimo tandem bello finis impositus cum Augustum ad suos reduxisset, cum suo ipse conspectu liberos ac Saxoniam universam recreasset, illo salvo atque incolumi pristinae dignitatis ac splendoris revocata spes esse ac restituta videbatur. Sed tantam laborum ac periculorum diuturnitatem nimium brevis est iucunditas consecuta. Neque enim tam singularis atque eximia illa virtus neque ille invictus ac supra humanarum rerum vices erectus animus defessam iam collabentemque fulcire corporis molem ac sustentare diu poterat. Cum nondum suorum oculos ac desideria satiasset, extinctus est, summoque omnium luctu ac squallore sublatus. Orbatos filii sese optimo parente eo magis dolent, quo erant illi incredibili pietate ac morum similitudine coniunctiores. Ereptam sibi Poloni magno cum moerore vident singularem illam humanitatem ac regii animi magnitudinem, ex qua maximum regno, legibus, libertati decus adiunctum sentiebant. Maior Saxones ex illius interitu angoris sensus conturbat, quam quem antea ex suarum ipsi rerum vastatione et calamitate capiebant. Tuum denique, beatissime pater, gravissimus ille casus magnopere turbavit atque afflixit animum, cum et Te eximia illius pietate atque amoris consuetudine et christianam rempublicam singulari ope, quam ex illius dignitate ac virtutibus percipiebat, privatam videres. Sed non omnis hic acerbitas restitit, verum unde malis solamen paratum esse videbatur, uberius inde doloris causae redundarunt. Non omnino suis ereptus, non Tibi, non bonis omnibus Augustus existimari poterat, cum eum nobis reliquisset, dignitatis aequae ac morum, ingenii, pietatis haeredem atque imaginem, filium. Vivere quodammodo atque adhuc spirare praestantissimus rex in hac non tam oris atque oculorum forma, quam expressa ac germana suae virtutis effigie atque ab infirmiore et collabente iam aetate ad robur ac viriditatem restitutus videbatur. Hoc superstiti tam eximio ac simillimo parenti filio, Saxonia iterum in maximam spem

florentissimorum temporum animos erexerat. Illo incolumi, Polonia patris atque avi meritorum in rempublicam memor, habebat, unde tam excellentium regum ac tanti splendoris iacturam aequali laudum copia ac claritate restauraret. Huiusmodi expectatio bonorum alacritatem excitaverat atque omnium oculos ad clarissimam novarum rerum speciem atque ad virtutis admirationem converterat. Verum quam fragiles sunt atque inanes spes expectationesque nostrae, quae cum optatissimos cursus consecutae ac portum iam tenere videantur, repente franguntur atque corruunt! In ipso rerum maximarum ingressu ac dominationis exordio ille etiam brevi extinctus praeteriti vulneris dolorem suo interitu renovavit atque omnes miserrimi casus acerbitate pene exanimavit. Tam exiguo temporis spatio post tot ac tam graves in unius Saxoniae finibus coacervatas calamitates, ipsam etiam nobilissimam principum domum exaggeratam aerumnis vidimus ac pene oppressam. Nos quidem haec omnia, non quasi temere fortuna tulerit, accidisse, sed a Te, summe rerum humanarum dominator Deus, sanctissime sapientissimeque administrata esse novimus. Propterea doloris, quo inde afficimur, sensum tui imperii obsequio mitigamus atque ipsis potentissimorum regum casibus edocemur, quanta sit eorum etiam, quae maxima atque amplissima inter homines putantur, infirmitas et quam Te unum aeternum atque immortalem atque eundem summum ac vere potentem esse fateri oporteat. Verum quoniam Te hominum et Deum et Parentem compellamus nostrisque flecti lacrymis ac precibus scimus, amplissimae Tibique deditissimae familiae Te aliquando misereat. Tranquillior tandem rerum status perturbationibus ac malis afferat modum. Te liberorum orbitas, Te pueriles gemitus, Te bonorum omnium fletus moveant. Teneram illam tuere stirpem eumque, qui ad clarissimi generis spes sustinendas potissimum adolescit, incolumem serva egregium puerum. Ille salvus atque integer omnium luctus ac moerorem sublevet. Ille morum et virtutum similitudine ac praesertim in Te colendo pietate, avi ac parentis gloriam feliciter ac diutissime referat. Maxima profecto me spes tenet, quae a Deo optimo maximo tantopere exposcimus, fore, ut ea nos faustissimos eventus habere videamus. Iam ex ipsa adolescentis praestantissima indole atque institutione, quid ab illo sit expectandum, specimen capere atque augurari possumus. In hoc enim aetatis flore, in quo morum atque exemplorum imitatio maximam vim habet ac in teneros et molliores animos facile influit, excellentem avitae ac paternae laudis aliquandiu speciem praecepit atque hausit. Quantum vero ex sapientissimae parentis, ex florentissimi patris praeceptis ac regnandi institutis, quantum ex quotidiana consuetudine ac factorum contemplatione rerum usum exercitationemque illi accessuram putamus? Quibus e rebus omnibus

sperandum profecto est absolutam ac perfectam eorum, a quibus est procreatus, in egregio adolescente conspectum iri gloriae formam ac virtutem. Veruntamen ut huiusmodi omnium spes atque studia rata sint optabilique rerum exitu divinitus comprobentur, cuiusnam opera id assequi possumus, aut cuiusnam flagitationes perinde ac tuas, beatissime pater, valituras existimamus? Quemadmodum enim nobis numen auctoritatemque summi ipsius atque immortalis Dei exhibes, sic apud eundem maximam tibi potissimum esse gratiam et quae a Te pro regum ac populorum utilitate postulantur, acceptissima illi ac iucundissima esse novimus. Proinde merito Te vindice ac defensore nobis est utendum, tuo patrocinio innitimur, Te optimarum rerum omnium auctorem atque auspiciem agnoscimus. Quapropter post tot acerbissimas rerum commutationes gravissimosque casus fausta iam omnia ac prospera optimo adolescenti ominari possumus, si desideria ac studia omnium tuae precationis vi ac robore confirmentur. Postquam itaque solemnibus his Augusto persolvendis officiis perfunctus, immortalia illi, eiusque praestantissimo filio pro eximiis virtutibus praemia a Deo optimo maximo precatus fueris, tum et Tui ipsius et dolorem omnium lenies, cum tuam in egregium adolescentem voluntatem atque amorem contuleris ac in his praesertim principatus initiis rerum successus illi fortunatissimos, Tibi gratissimos, universae demum christianae reipublicae utilissimos exoraveris.